

MIRAN JARC

PUSTOLOVEC

Pred šestimi urami je bil uradnik Peter Stopar nenadoma odpuščen iz službe. Ko je prebral odpustnico, je pobledel, zardel in za trenutek obstal kot prikovan. Potem je samogibno spravil list, kot mesečnik stopil k pisalni mizi, zajeceljal nekaj nerazumljivih besed svojemu tovarišu, ki ga je gledal ves začuden, in je odšel iz sobe. Pogledal je v listnico: imel je še poslednjih sto dinarjev.

Odhitel je, ne da bi se še prej zglasil na svojem samskem stanovanju, naravnost na postajo, kjer je kupil vozovnico do obmejne postaje, ne da bi pomislil čemu, in je stopil na vlak, ki se je že začel pomikati.

Sedel je kot otrpel. Kot skozi meglo je videl prihajajoče in odhajajoče potnike, bežečo pokrajino in zahajajoče solnce za gozdnatimi hribi. Čutil je ves svet nov. Čutil je tudi samega sebe kot človeka, s katerim se ni še nikoli srečal v življenju. Razum pa ga je prekinjeval: deset let si služil, mravlja nebogljena, zaprašeni pisar; deset let si glodal svoje možgane, pil svojo kri in uteševal žejo po bodočnosti s sanjami; deset let si bil ura, dan si rezal v kose in koščke in v delce, rezal si samega sebe, klonil in se zvijal, črv, gosenica, iz katere ni nikoli izletel metulj. Peter Stopar si šele to uro, nebogljen kot si bil ob rojstvu. Ali znaš hoditi in se gibati in misliti brez načelnikovega ukaza?

Pa se je spet ozrl okrog sebe, v sopotnike, ki so se vozili v širni svet, in še sam se je zasanjal, da se vozi v širni svet morda kot zastopnik velike tovarne, morda kot potnik z visoko provizijo. Pa se je prekinil z grenkim spoznanjem: že spet lažem sebi samemu. Nič. Konec. Pa nov začetek. Nazaj ni poti. Ko pa se je vlak ustavil na neznatni postajici sredi puste ravnine v večernem solncu, je nenadoma kar tihotapsko zapustil vagon in šele, ko je videl že pred seboj oddrdrajoči vlak, se je zavedel, da stoji sam sredi ravnine, ki se je v njej izgubljala vasica treh, štirih drobnih hiš, sam brez cilja in smeri.

Čudno, je pomislil, še pravkar se je pestri svet vrtel okrog mene v razposajeni norosti, kakor da je sam svoj in svoboden, še pravkar

sem bil ptič v zraku, ptič, ki gleda z vrha na naprej in nazaj, obsegajoč daljavo preteklosti in bodočnosti s pojočim pogledom, ali zdaj vidim, da svet stoji kot okamenel, poslušen ukazu nekega gospodarja, ki je strog čuvar svojih zakonov. O, samo izgubljena pika sem sredi te zemeljske neskončnosti.

Pa je nagonsko vzela pot pod noge in šel proti vasici. Srečaval je kmete, ki so se vračali s polj in travnikov, kolesarje, ki so se spešili iz tovarne v domove, vesela in smejoča se pa tudi blede in zamišljena dekleta. In kogarkoli je srečal, pa če tudi psa, ki se je pripodil mimo njega, ob vseh je imel občutek kot prej, ko je izstopil iz vlaka: svet prav za prav stoji, prav nič se ne vrti, in nič ne bom opravil kar tako na slepo. Uradnik sem in tudi ves svet je podrejen zakonom službovanja. In groza ga je stresla ob tej čudni domisljici. In spet se je zavedal: sleherni ima svoj dom, kmet hišo ali pa vsaj kočjo, delavec, če drugega ne vsaj kosarno, kjer jih spi po dvajset skupaj kot živina v hlevu, pes ima svojo kletko, iz katere laja na vse, ki blodijo pozno uro po cesti.

Kako nezaupno me pogledujejo, se je ustrašil ob mimoidočih, že vedo, kako je z menoj. Takim ljudem, kot sem jaz, nič kaj ne zaupajo. Tatovi, razbojniki pa brezposelni — Bog nas varuj. Človek, ki nima več svojega orodja, recimo, pisalne mize, za katero je sedel pet, sedem, deset let, tak človek, ki je pogran na cesto, po kateri mora romati iz kraja v kraj, počasi izgubi svojstveno barvo in obliko, še hoja se mu izmaliči, še samega sebe več ne spozna. Zdaj je ura, ko bi se moral vrniti iz pisarne. Pošteno sem delal, zdaj smem na črno kavo v kavarno. Vzajem v roke časnike. Postanem vladar vsega sveta. Ob črni kavi in uradniški cigareti držim v rokah vajeti Evrope, Azije in Amerike. V menzo grem povečerjat. Domov h knjigi in v posteljo, da se okrepim za službo naslednjega dne.

In jutri? Stopar se je zdrznil: Kaj bo neki jutri? Tedaj se mu je vtihotapil v spomin desetletni ciganček, ki ga je nekoč na sprehodu zalotil na glavni cesti. Pa ga je ustavil iz radovednosti, kako je prav za prav s takim cigančkom, do katerega redkokdaj pride vesten uradnik, ki dela tudi po deset ur na dan, če je po ravnateljevi želji in v korist zavodu. Mali cigan je bil čudovito lep črnook fantiček drznih pogledov, zgovoren in gibčen, da ga je bilo veselje pogledati. Solnce je pelo v majsko jutro, zemlja je izdihavala svežost, in ni čudo, da je takrat uradnika Stoparja nehote in tako rekoč proti uradniški postavi obšla čudežna milina in na jezik so mu prišle besede, žive, kot že davno ne.

»V šolo pa ne hodiš?«

»V šolo?« se je ciganček zasmel, »čemu mi bo neki šola?«

»Čemu?« se je Stopar začudil pol ogorčen, pol radoveden. Začel je mlademu bosjaku razlagati vse prednosti civilizacije, ki jih daje šola: kdor se uči, ta zna, kdor mnogo zna, mnogo velja, dobi visoke službe, postane ugleden in čislani član poštene človeške družbe,

ima moč in denar. Skratka: imeniten in dostojanstven gospod. Fantek ga je potrpežljivo gledal s svojimi živimi očmi in se rahlo muzal.

»Ne, ne, gospod, to pa že ne drži. Že mnogo gospodov sem videl, pa še enega ne takega, ki bi bil podoben meni.«

»Tebi?« se je Stopar še bolj čudil.

»Meni, saj, ki sem bogat vsega! Svoboden letam za metulji, spim v šotoru, včasih pomagam tolči kamenje. Kadar se mi zahoče, zbežim čez drn in strn. Letam za vevericami, polegam v gozdu, kurim kresove. Nikomur nisem podložen, nikomur mi ni treba dajati odgovorov.« Tako nekako mu je govoril ciganček, češ: »... Gospodje pa, saj vem, kako jim gre. Ves dan so zaprti v sobah kakor arestanti. Niti ganiti se ne smejo. Saj ne gre, da bi zaživali, kakor zahteva srce. Prav uboga bitja so to. Ne, ne, kar nič mi ne govorite o važnosti vaše šole... In, navsezadnje, ničesar nimam, da bi izgubil. Kdor pa ima, se boji, da morda izgubi.«

In Stopar ga je molče poslušal in v njem je odjeknilo nekaj kakor vest iz pradna njegove duše. Pa jo je potlačil kot pekoč spomin in šel svojo pot.

Zdaj pa se mu je ta zgodba bridko povrnila v misel kot opomin. In zganila se je prva struna bolesti. Zdaj je bil tudi on kot tisti ciganček, ali nevajen romarskih poti, z zaprtim srcem, z zaprašeno dušo. Kako je vendar s človeško družbo, se je vprašal, kakor da se mu je šele zdaj prvič izoblikovalo to vprašanje kot silo važno (medtem ko bi kedaj prej vselej zavrgel najrahljši dvom v nedotakljivost človeškega reda in zakonika). In zazdelo se mu je, da se je skrivaj, samemu sebi nepriznavajoč, že često ustavljal ob tej misli, saj je zdaj kot v nenadnem osvetljenju videl, kako se ta po stoletjih izoblikovana družba čedalje hitreje razkrajaja, da je že kar razvezana. Kje je tedaj še oporišče? Ali samo »uspeh«? Uspeh — geslo in vsebina novodobnega človeka. Kaj je vendar uspeh? Ali ni tudi on uspešno služboval, pa je bil kar tako, igraje pognan iz službe, češ, da ni več neobhodno potreben. Kdo je potreben, kdo ni? Ali je res (kar je nekam motno čutil kot razpoloženje v zraku), da je cena človeškega življenja tako padla, da še smrt ni več tisto poslednje, najbolj pretresljivo dejstvo, ki je človeka v vseh časih navdajalo s svetim strahom, pred katerim so se milijoni že reševali v pesem, opoj, podobo, molitev.

V takih mislih je bivšega uradnika zalotil mrak, ki je zagrnil vse oblike predmetov in stvari. Neka neizrazno bolesta občutljivost, ki je doslej ni poznal, se je prebudila v njem, ki se je vedno tolažil s primernim modrovanjem. Odnekod se je iz gramofona razlegala pesem: »Dekle povej, povej...« Samotni ptič je sfrfotal mimo grmičevja. Fant in dekle sta se vračala domov.

Domov, domov, domov, se je utrgal v romarju krik, ki se je udušil v trdem spoznanju: doma ni. Tedaj je zagledal pred seboj enonadstropno hišo, gostilno. Iz veže so se razlegali zvoki starinskih

plesnih spremljav. »To je dom,« je šlo popotnemu v srce, »opoj, godba, pozabljenje, saj zdaj je moj ves svet, saj zdaj sem kakor tisti cigan. Samo navaditi se bo treba...« In ni pomislil, da se uradnik Peter Stopar ne bo morda nikoli navadil. Vstopil je.

Moj Bog, kaj se godi z menoj? je prebodla boleost, ki jo je v potniku razvnelo popito vino. Skoz motnjavo šuma je v jarki izklesanosti videl v tolščavo vseh teh gostilniških gostov: robato zadovoljnih kupčevavcev, ki so se razdajali v debelih burkavostih, objestnih obmejnih stražnikov, trgovskih potnikov, kmečkih bogatinov. Nikoli prej ni začutil sebe v nasprotju s svetom, ki živi kot enota proti njemu. Zdaj je zaslutil, da so ga pognali iz svojega kroga na drugi breg. Vse se mu je zastudilo. Čutil je, da bi se mu vsi, če bi jim zaklical svojo strašno osamelost, zasmejali kot nerodnemu burkežu, ki je v nepravo uro prišel motit spodobne goste. Spodobni gostje, je zavrelo v njem, ljudje, ki jim je dobiček edini smisel življenja, dobiček, ki ž njim kupiš hišo in žensko s ceste. Pa se je oglasil očitek: ali se nisi še pred nekaj urami sam uvrščal v svet, ki ga zdaj preklinjaš? Ali nenadna jasnost je zaklicala v odmev: o, koliko let sem zapravil! Kdo mi jih vrne? Kdo mi vrne tisto sveto kipenje v bodočnost, ki se je drobila leta in leta v prašni pisarni med okorelimi pisarji, predstojniki in ravnatelji. Izpričevalo človeške vrednosti določa lestvica po službenem redu. Srce, duša, o njej ne ve službeni red ničesar. In spomin se je vrtal vse globlje v preteklost: dom, ljudska šola, gimnazija, vojaščina, vojna, ujetništvo... ali niso vsepovsod merili človeka z lestvico službenega reda? Kdor se je dal ubiti, so ga povišali. Kdor je znal splesti bič, se je sam povišal. Tako so živeli, tako žive, in nič jih ne motijo božje postave. To je človeška družba od vekomaj. In ko je še tako razmišljal, se je zavedel, da hkrati že ves čas opazuje mlado točajko, ki so jo mešetarji v kotu zadržavali pri mizi.

»Angela, Angela, Angela...« so švigali vzkliki po gostilniški sobi in črna lepotica se jim je gibko odzivala, prepajajoč to otopelo ozračje umirajočih ljudi s solnčno svežostjo. Bila je kakor pesem sredi teh debelih grabežljivih rok. Čudno, prav nič se je ni dotaknilo blato tega sveta. Njene temne, žive oči so ga spominjale na davna leta, ko se mu je ob nedostopni neznanki zbudilo prvo blede hrepenenje. Gledal jo je in dramil v sebi slastno bolečino. Komu se razcveta ta pesem? Ali ne bo usahnila v tem težkem zraku? Ali ni bil morda vsakdo od nas vsaj en trenutek v življenju prav tako lahna pesem, ki poje kar sama od sebe kot ptica v zraku, kot šumeče drevo na poljani? Pretežko breme je pesem v srcu, ne moreš ž njo skoz življenje pisaren, prodajalen in klavnic. In drug za drugim ubijajo v sebi božji delež pesmi in jo nadomeščajo z robotostjo in s kvanto med štirimi stenami gostilniškega vzdušja.

»Angelca!« je spet nekdo poklical. Popotni je zatrpel: ali imajo res oblast nad njo? Saj, saj, si je z bridkostjo pritrdil, zato trpim, ker se ne morem polastiti sveta. Le kaj je v vseh teh ljudeh, da se jim svet kar tako, igraje ponuja? In je spet vrtal po svojih spominih: o, polastitev je smrt čaru privida, ki si ga izsanja slabotni. Privid? Ali res samo privid? Pesem ptice v solnčavi — res samo privid? Ne mar odmev onostranske lepote, ki jo tisočkrat zatajena duša vendarle tisočkrat kljubovalno priznava, išče in zanjo trpi.

In ko se mu je točajka približala, je zaživel kot ujetnik, ki je ušel iz temnice. In je govoril, kot že davno ne izza svoje mladosti. Pa najsi je bila beseda sprva okorna in neizbrana, topila se je v čuvstvu, ki je vrelo iz njega ob čutenju bližine tega mladega dekleta, ki ga je našel kot lepo pesem iznenada.

»O poznam te, neznanka, videl sem te v rožnatem cvetu tik ob zamreženem oknu v celici. Poznam te. O, ali boš nenehoma cvetela v tej temnici? Kdo ti bo nekoč vrnil ukradeno mladost, kdo, povej mi, od vseh teh, ki te trgajo kot rožo, list za listom? Ali res mora biti tako od pamtiveka? Kje je zapisano? Kdo je zaukazal! Upiram se temu...«

Tako nekako je čutil, ko je govoril v odsekanih prekinjenih stavkih. In ona mu je tiše odmevala kot je mislila v svojem srcu (in prvotni smeh na licih je plahnel pod rastočo resnobo v njej):

»Mora že tako biti. Ne smem misliti. Nisem se spraševala. Ubogam, ubogam. Res ni lep svet. Povejte mi, ali bo kedaj lepše? Nikoli. Nikoli... Pozabljati je treba venomer. Tudi moja mati je pozabljala. Kdo bi nosil vse spomine s seboj...«

In on je bolno obujal: »Mnogo ljudi gre mimo vas. Pridejo, gredo spet, zbogom. Niti spomina ni za njimi. Pa, kako misliš, ali se ni marsikdo sredi daljne poti spomnil neznane točajke in v srcu mu je bilo za trenutek lepo! Glej tudi jaz sem od tistih: prišel sem, odšel bom. Bog ve kje, Bog ve kdaj bom v mislih zaklical po dekletu, ki mu je ime Angela!«

In gledala ga je s tako velikimi očmi, da je čutil: s srcem me gleda. In zrl je vanjo tako poln resnice, da je vedela: drugačen je kot so vsi, ki se tu ustavljajo. Kdo je neki, ki zna tolažiti in ne zahteva ničesar? se je zavedela z rahlim strahom, in zaželela je še in še poslušati tega tujca.

In ko se je spet vrnila h gostom, je bila težko resna (kadar se prava lepota zbudi v srcu, se oči zasvetijo v tisti resnosti, ki že meji na žalost. Ali ta žalost je prebujenje v spoznanje usode). In kratko jim je odgovarjala, kot da ni vajena gostov.

Kako čiste so njene roke, se je zavedel, ko je bil sam s seboj, kot da se jih ni dotaknila še nobena nasilna roka.

In jo je čakal kot poslanke, ki mu utegne spremeniti določbo. In pozabil je, da je tujec med tujci, da je brez doma, da je brez službe in da ima pri sebi poslednjih sto dinarjev.

Tedaj je v gostilniški sobi nenadoma završalo. Krčmar je bil pravkar zvedel, da je železniški most dvajset kilometrov od tu poglala eksplozija v zrak. Prejšnji vlak je komaj ušel nesreči. Odkrili so, da je bila proga daleč naokrog podminirana. Baje gre za strahotno dejanje protidržavnih rovarjev. Gostje so oživali, kot da jim je ta novica podžgala kri. Na dolgo in široko so modrovali o takih zadevah, ki »ogražajo nedolžna življenja mirnih državljanov« itd. itd.

Pa kdo bi bil to storil? so se mučili. Nekdo je po vsej sili zatrjeval, da je bil to brez dvoma nekdo izmed tistih »suhotnih nemirnežev, ki blodijo po svetu kot strahovi z velikimi očmi, splašeni od vetrov, skregani z vsem svetom;... debeluh vam kaj takega ne stori, zakaj debeluh je najbolj miroljubno in pošteno bitje na zemlji...«

Stopar je pozorno poslušal. Poslušala je tudi točajka. Neznani rovar je postal središče razgovora. Rastel je v fantastično veličino, prerastel je vse te kupčevavce, ki so zlezli skupaj kot mravlje v mravljišče, on sam se je dvigal ožarjen z ognjenim svitom visoko pod nebo, z nogami stoječ na krvavi poljani, z glavo dotikajoč se zvezd, ki so ga obdajale kot obstret. Vsa strahotna nočna dejanja, ki se jih meščan tako boji, vsi pojavi iz neznanega so plašili te varuhe železne vztrajnosti in nepremičnosti in zagonetni storilec je privzel nase vse lastnosti velikega razdiralca, ki ograža človeštvo že od vekov.

»Kaj pravite vi o njem?« je vprašal Stopar točajko. »Ali se ga nemara bojite?«

»Čuden človek je, mislim. Ni kar tako storiti dejanje, ki o njem govori ves svet...«

»Zaradi takega dejanja se je izobčil iz sveta.«

»Morda,« je točajka odvrnila, »je samo ubog, silo nesrečen človek, ki je mnogo, mnogo pretrpel.«

»Mislite? Jaz pa mislim, da ni samo nesrečen, tudi maščevalen je, tako maščevalen, da ne pozna več mejá.«

»Kakor kruto varana žena...«

»In kaj pravite, Angela, če bi ga vi srečali...«

»Ne vem. Morda ima lepe oči, tako zamišljene in žalostne oči. Morda je strašen in krotek, oboje hkrati. Nekatero celo ljubijo take može...«

»In vi, Angela?«

»Jaz?« Preden je utegnila odgovoriti (ali Stoparju se je zazdelo, da je namenoma odlašala), jo je poklical krčmar.

Tedaj se je v Stoparju bliskovito ukresala čudaška domislica: »Samo za trenutek bi hotel biti središče, ki o njem govori ves svet, tisti svet, ki je kot mlinsko kolo, pod katerim se tro milijoni usod... Takrat bi pa občutil, kot da je celo mrtvo mlinsko kolo vztrepetalo pred pojavom tako silnega. O, samo ta trenutek bi hotel uživati blazno radost, češ: poplačan sem za vse tisoče drobnih krivic in krivičic, ki so me ž njimi prebadali ljubi bližnji, vsi od prvega profesorja, ki sem mu bil v spotiko, pa do poslednjega pisarniškega

načelnika, ki mu nisem mogel biti samo številka. O, samo za trenutek bi hotel doživeti, kako sprejme žena k sebi takega enodnevnega junaka...»

In ko mu je Angela prinesla novo steklenico vina, jo je objel s tako vročim pogledom, da se je zdrznila, prijel jo je za roko, kot da hoče vse svoje zatajeno koprnenje preliti v ta dotik in ji je zašepetal: »Angela, mnogo vam moram povedati, česar nisem še nikomur na svetu!« Pogledala ga je osupla in se skoraj boječe ozrla vanj. Lažem, je vztrepetal, slabič sem in svojo slabost hočem zakrinkati z lažjo. Ali vest je uplahnila pod navalom vročice, ki ga je obšla, ko je čutil dekleta tako blizu sebe. In že je tudi sklenil: prenočil bom tu.

Plačal je račun. Vedel je, da igra nevarno igro. Zanašal se je na čudež, ki ga mora doleteti prav zdaj, ko je njegovo življenje na križpotju.

Ko je vstal, je počakal v veži točajko, ki mu je šla kazat spalnico tik podstrešja.

Šla sta po strmih stopnicah. Ko sta bila pod vrhom, je nenadoma upihnil svečo v njeni roki. Vsa se je prestrašila. Oba sta molčala. Stala sta na lesenem hodniku. Iz daljave je žuborela zemlja v nočnem spokojstvu. Redke zvezde nad njo.

»Angela,« je šepnil in se je oklenil.

»Česa hočete!« je odmela napol prestrašeno, napol pa radovedno in nič ni poizkušala, da bi se mu izvila.

»Angela, kaj sodite o meni?...«

»Dober človek ste,« je šepnila kakor v skritem namenu, da bi s tem obudila v njem lepe, mirne misli.

»Angela, kaj porečete, če vam izdam, da sem... da sem tisti napadalec, ki je dal ukaz razstreliti železniški most...«

»Vi?!«

»Jaz!«

In tedaj se je nenadoma omehčal, pogledal jo je z neizrazno plašnimi očmi, kot da jo prosi pomoči.

»Angela, izobčenec sem; ali me čaka smrt, ali pa bom dosegel nekaj velikega, nekaj tako velikega, da me bodo milijoni blagoslavljali...«

Žena pa je čutila samo to, da stoji pred njo neskončno nesrečen človek. Pogladi ga je po čelu in po laseh in je stopila ž njim v njegovo sobo.

Čez eno uro se je vrnila k njemu. Vsi so v hiši že spali. Polna luna je svetila skozi edino okence, ki ga je senčil vrh starega koštanja. Brezdomec je stal pred omaro, zamišljen, kakor ga je zapustila, ko mu je obljubila, da se še povrne.

»In kaj sedaj? Angela! Angela!«

»Zakaj si to storil? Moj Bog, zavest, da sem skupaj s človekom, ki je...«

»... strašnejši od morilca in požigalca? Angela. Pomiri se! Dajva si pripovedovati zgodbe, da bo noč krajša. Žalosten sem, tako žalosten, kot še ni bil človek...«

Misel ga je neusmiljeno svedrala: z lažjo si jo pridobil, slabič, slabič, slabič. Niti pustolovec nisi, samo lažnik. Razstreljevati se ne upaš, ubijati srca pa se ne bojiš.

Ali oči so iskale pozabe ob telesu te črnolaski, ki jo je vznemirjal ta človek s svojo zagonetnostjo.

»Ti si tedaj Avrelij Petek?«

»Avrelij?« je vprašal zategnjeno, kot da se je zgrozil pred masko, ki jo je priklical sam, pa se je takoj ovedel, da je to najbrž ime, ki ga je dekle čulo v družbi.

»Avrelij!« je naglasil in še pristavil s prisiljenim smehljajem: »In ti si Angela.« In jo je poljubil.

»Tako čudno mi je,« je zaprosila.

Že se je v njem prebudila zadržana sla. Ali kot da je na njenem obrazu zaslutil odmev svojega pripravljajočega se nasilja, je kar omahnil in čakal.

»Tako čudno mi je,« je vnovič zaprosila, »bodi do mene dober, saj si morda edini, ki bi bil lahko dober z menoj... O, da veš za moje trpljenje...«

Po teh njenih besedah je postal ves mehak in neko usmiljenju podobno čuvstvo ga je pomirilo.

Začela mu je pripovedovati zgodbo svojega življenja. Da je imela fanta, s katerim sta se ljubila tako lepo, kot je mogoče samo v po-vestni knjigi. Da je doma iz nekoč bogate hiše, ki pa jo je zapravil njen nesrečni oče z nespretnimi kupčijami. Namenili so jo dati v šole, da bi postala učiteljica, ali dom je šel na dražbo, oče se je ustrelil, mati je začela hirati, ona je morala v službo, da pomaga sebi in materi, ki životari pri neki ubožni sorodnici. Pravila mu je žalostne zgodbe iz gostilniškega življenja. O zalezovavcih. Še pred go-spodarjem nima miru. O podtahnjenih ji tujih denarnih tatvinah, s katerimi jo je hotel gospodar prisiliti, da bi se mu vdala. Tri službe je že menjala. Povsod doživlja isto. Prijateljice in tovarišice se ji smejejo, češ, bodi kakor smo me, pa ti bo dobro na zemlji. Kako išče in čaka, da bi se je usmilila usoda. Če bi bila sama na svetu, ali kaj, ko jo trga še misel na nesrečno mater... Mora služiti, čeprav sluti, da se dolgo morda ne bo več mogla braniti in upirati.

In pripovedovala mu je pisane doživljaje znank po trgovinah, podjetjih, v tovarnah. Kako čudno zmešano je vse to življenje, kot da je v srcih ljudi umrl Bog, kot da je ugasnila Marijina svetla podoba.

In jo je poslušal tih in poglobljen vase in bilo mu je lepo kot še nikoli v življenju. In doživljal je trenutke tako visoke ljubezni, da je pozabil na svojo laž, na svoje brezdomstvo in na noč, ki se je skrivaj umikala še daljni zori.

»S teboj bi šla kamorkoli,« je vzkliknila čudno sproščena, »ah, povej mi še ti o sebi.«

In pripovedoval ji je vse, kakor je resnično živel. Ali, ko se je zavedel, da mora resnico mešati z lažjo, (zakaj prav namišljeno dejanje, ki mu je dekleta tako približalo, je začelo vrtati v njegovo vest), se mu je glas začel tresti. Ona pa ni razumela in se je mehko privila k njemu: »Ubogi, ubogi!« V srcu pa je bila ponosna nanj, ki je vsaj poizkusil iztrgati se iz kroga nenehnega povračanja enoličnega dela in nedela.

In moral ji je pripovedovati vse, kakor se je zgodilo. Izmišljeval se je čudno povest zarote, opisaval ji je krožek brezdomcev, ki jim je družba storila vnebovpijoče krivice, živo ji je orisaval usode teh ljudi, ki jih ni videl nikoli, napeto ji je razgrinjal načrt, ki ga ni snoval nikoli, in slednjič se je tako vživel v svoje upesnjeno poslanstvo, da je dekle čisto očaral.

Tako potopljena drug v drugega nista slišala trdih korakov po stopnicah, ki so prenehali, kakor da nekdo pri vratih prisluškuje, pa se spet oglasili, kot da se nekdo vrača doli.

Nenadoma se je dekle zdrznilo. Oba sta umolknila. Nato ona v smrtni zmedenosti: »To je on... spet on...«

»Kdo?«

»Gospodar. Zasleduje me spet. Najbrž me je že povsod iskal. Pa se je spomnil, da sem morda tu. Moj Bog, kaj naj storim...« Oblile so jo solze.

»Ti ne veš. Meni je umreti, tako strašno je življenje tu...«

»Angela! Angela!« jo je brezdomec lovil in jo sprejel v svoje naročje. Ali ona je trepetala kot zasledovana žival in se mu izvijala iz objema.

»Pusti me. Pusti me... Meni je umreti...« Za trenutek je umolknila. Bolestno se je ozrla vanj: »O, da imam vsaj tebe. Nate bom mislila, čakala te bom... pridi pome, kadar boš prost vsega, vsega...«

Po teh besedah se je naglo okrenila in stekla skozi vrata, še preden jo je razboljeni mož utegnil zadržati. Obstal je kot prikovan. Nagnil se je k vratom in prisluhnil. Spodaj je začul pritajen moški glas, ki se je mešal z njenim razburjenim vzklikanjem. Potem je čul drsajoče korake po dvorišču. Nenadoma njen krik: »Proč!« Takoj zatem gospodarjev razdražen klic: »Pokažem ti, vlačuga.«

Stopar je stal tik vrat mrzel in nepremičen. Še dihati se ni upal. Že je poizkušal zapustiti sobo, ali medtem je vse utihnilo. Skozi okno je dahnil prvi blede soj jutrnje zarje...

Pet ur pozneje so ga orožniki prijeli.

Dva dni so se dnevnikarji bavili s senzacijo, tretji dan so prinesli samo kratko poročilce, da je bila zmota v osebi. Peter Stopar je bil izpuščen na prosto kot popolnoma nedolžen.

Vračal se je nem, mrk, zlomljen. Vračal se je kot človek, ki je v treh dneh preživel desetletje. Vse je zanj umrlo, poznal je samo še eno ime, ime točajke, kakor jih je tisoče in tisoče točajk križem sveta, ali tej edini je storil zločin — mu je vpila vest — kakor jih ne storiš mnogo v življenju. Ona mu je dala srce, on pa ji je dal krinko.

Nenehoma se je povračala v njegov spomin tista žalostno samotna ura pojemajoče noči, ko so ju predramili zli koraki po stopnicah. Še njena sanjska podoba se je razmevlila pod udarci tistih mračnih korakov, ki so trkali kot usoda na vrata njegovega življenja v zadnji globini vesti. Ni je več videl, slišal pa je nenehoma njen strašni »Proč«, ki ga je kriknila samotna črnemu gospodarju; slišal je temno kletev »Vlačuga«, s katero je vse zanikajoči duh razžalil najsvetejše hrepenenje čistega življenja po lepoti in ljubezni v svetu. Razklan, sprt sam s seboj, vpijoč v gluhoto svoje notranjosti, ki mu ni mogla dati tolažbe, se je odpravil na pot. Tako gre obiskavat zločinec kraj zločina, tako gre skesanec prosit odpuščanja, tako se vrača izgubljeni sin. Zdaj je vedel, da je prvič v življenju resnično — vezan...

Ko je spet stopil v tisto gostilno, je med gosti zašumelo. Vsi so se ozrli vanj. Takrat ga ni nihče pogledal. Zdaj jim je bil že znanec. Ošinil jih je vse po vrsti sovražno, očitajoče. Takrat je bil v svoji brezdovski samoti in svobodi jetnik laži in zagrenjenosti in je bil slaboten in plašljiv, zdaj je bil po spoznanju greha močan in velik v primeri s temi nemimi tožniki. Krčmar je mogočen in velik stopil predenj, moleč mu roko, kot da mu hoče čestitati. Stopar je obstal in samo gledal. Oči so iskale, srce je zaslutilo.

Sedite, sedite, so vabili in mu napravili prostor. Gospod Stopar, gospod... gospod. Prijazni, zaliti, kvantaški obrazi. Ali beseda je nemela, samo oči so iskale.

Nekdo se je oglasil: »Angele pa ni več.«

»Je ni?!« je vprašal zateglo in še so iskale oči.

»Neumno punče,« se je krčmar hahljal, ali bil je v mučni zadregi, »tak gospod Stopar, kdo bi si mislil: kakšna zmota. No, spravo pa moramo zaliti. Saj veste, človek dandanes nikoli ne ve, s kom ima opravka... Ne, ne, saj se bomo pogovorili!« Roke so se mu kar cedile od debelosti.

Nekdo v družbi je skrajno neprevidno polglasno dejal sosedu (in Stopar, pozoren do bolestone občutljivosti, je slišal): »Ali, dobro si je izmislil... samo premalo je bil podjeten. Jaz bi si jo upal hitreje in laže dobiti za eno noč, čeprav se je znala varovati...«

Stopar je zardel. Delal se je, kot da je preslišal, ali ves je vztrepetal. Tedaj se je dvignil, da so vsi osupnili, ledeno je pogledal krčmarju v oči in kriknil s suhim glasom: »Drug za drugega veva. Ali se pa zavedate, kaj ste storili. Kje je dekle?!«

»Dragi gospod, ne razburjajte se... Tudi vi bi na mojem mestu ravnali tako. Ali sem vedel, da ste, kar ste, da niste, kar ste govorili... Prav, ne bom tajil, prisluškoval sem. Ali ni krčmarjeva dolžnost zanimati se za tujce, ki jim je dal prenočišča?...«

»Kje je dekle?!«

Tedaj je blede finančni stražnik pomignil kraj sebe sedečemu kmetu in odvrnil namesto gostilničarja: »O, ta je šla še tisti dan od hiše. Zmota, pač. In, da se ni dekle tako po neumnem žalostilo, bi bilo že danes nazaj. Vse bi ji bilo odpuščeno.«

Pa je prikimal še krčmar: »Seveda, kdo bi je ne vzal nazaj...«

Stopar je bil strašen v svojem kovinskem molku, ki ga je razbil z novim vzklikom: »Kje je dekle!«

Kot blazen gleda, se je krčmar prestrašil. Stopar je v duhu spet slišal drsenje korakov po dvorišču in strašni glas zavrnenega, v zli sli drhtečega starega pohotneža...

»Angela, moja Angela,« je zavpilo v njem srce. Vsi v gostilni so onemeli. Vsi so čakali, kaj se bo zgodilo.

Tedaj se je začul iz kota droben glas prihuljenega starca s pipo v ustih: »Eh, Bog ji dal revi večni mir. Zmešalo se ji je. Davi so jo mrtvo potegnili iz vode.«

Potem ni bilo več besed. Začela se je blazna igra dveh neenakih ljudi. Krčmar se je počasi umikal proti vratom, brezdomec pa se je obotavlja se prestopal, kot da tehta samega sebe. V treh, petih sekundah je videl otipljivo jasno: tu sem jaz, tam je svet, jaz sem grešil, z mojo roko bo opran greh, roka tega grdega sveta pa naj ubije vse grdo v meni.

»Dajta no, kaj sta ob pamet,« je vzkliknil star mož. Toda tega svarila ni že nihče več slišal. Stopar je samogibno segel po prvem predmetu — bila je težka steklenica —, planil na gostilničarja in ga udaril z vso silo po glavi, enkrat, dvakrat in še in še... In obšla ga je neizrazna slast sproščenja. V tisti sekundi, ko je začutil, da je počilo, kot bi razlomil kamen, in ko je kot skoz meglo videl, da se je iz kamna ulila kri, je bil odrešen. In potem mu je omahnila zavest. Čutil je, da ga bijejo in suvajo, zdelo se mu je, da ga obliva nekaj toplega in iz modrega brezdna se je prikazoval žalostni obraz točajke. In potem ni vedel in videl ničesar več.

Kazen je sprejel mirno in vdano. Čutil je, da je sprejel nase breme trpljenja vseh stotisočev, ki zaman kličejo solnca. Ni se zagovarjal, ni se branil, kot da je bil poslan za tako očiščevanje. In misel, da samo s trpljenjem zadoščaš trpljenju, ga je obvejala kot dih majskih vrtov. Tam, na daljnem majskem vrtu, ki ga doseže samo slutnja srca, tam je živela Angela poveličana, točajka izmed točajk, kot jih je na tisoče in tisoče križem sveta, tisočkrat prevaranih, tisočkrat ponižanih, poveličanih samo v kraju, ki ni od tega sveta.

JOŽE KASTELIC

POMLADNO SOLNCE

Veliko senc in solnca je po svetu,
veliko upanj, sanj in bolečine,
veliko luči, mnogo je temine
in vse to v dar nebeškemu Očetu,

nebeškemu Očetu in dekletu,
da jima čas kot bežna sanja mine,
da nagneta sladkó se nad jasnine,
prisluhneta ljubeče pesmi cvetu,

ljubeči pesmi, srcu, ki jo poje,
beraču z rožnim vencem in darovi,
črviču, ki po zibkah, krstah gloje,

kopnini, morju z bežnimi valovi,
zvezdám, ki spremljajo življenje moje,
temì, zvihrani z ognji in glasovi.

JOŽE KASTELIC

POPOTNA

Preko črne njive gre,
gre počasi vol, gre plug,
gre za plugom gospodar —
Bog daj solnca in rasti,
Bog daj vlage in sopar.

Po razorih spet nazaj,
poprek na vzvrátih, počez,
kmet, žival, drevo in plug,
mladi sin kot setev vmes.

Mladi sin in misli stare:
 Kakor dvoje srečnih ptic,
 ki se v letu nič ne moti —
 Bog daj solnca in rasti,
 sveta zemlja, daj moči,
 vam, družina sred polja,
 meni sredi póti.

JOŽE KASTELIC

HEROICA

Svetci,
 junaki iz belih in temnih dob,
 ki so vam vplele rdeče trne v lase,
 ki so vam vtakale rdeče rane v telo,
 sprejmite me medse, čeprav med zadnje vrste!
 Tudi jaz imam rdečo rožo v laseh,
 tudi jaz imam v srcu rdeč pečat —
 rožo sem vtrgal sam, z njo se krasim,
 znak mi je dalo dekle, da se nikjer ne zgubim,
 da sem za vedno njen, vedno mlad.

Kaj strmite, svetci, v slavi,
 kakor tiha bojna vrsta,
 ko še meč ne zatrepeče,
 ko še šlem ne zaleskeče,
 preden pade prvi krik,
 preden švistne prvi meč
 in v udarcu zagori.

Tudi jaz imam srce, tudi jaz imam pečat,
 tudi jaz imam Gospo, njen sem vedno, vedno mlad.
 In vam je na slavo
 bogato sklesan
 preneki kamniti cerkveni slop,
 meni pa roža nekoč zveni,
 pečat nekoč s srcem vred strohni
 in vse pokrije grob.

ZDRAVKO OCVIRK

TAKO BI RAD

Tako bi rad bil sam nocoj,
zaprt v tišino svojega molčanja,
kjer skrita tiha so snovanja,
da prejme duša mir, pokoj.

Tako bi rad odmrl vsemu
kar me spominja na življenje,
ki le brezciljno je vrvenje —
in utonil v večnosti objemu.

JOŽA LOVRENČIČ

APLIKACIJA

V knjigo zamaknil sem se ob sveči:
zgodba se plete, junak se bori,
k solncu bi rad, že je sredi poti —
zdaj zdaj zadnji se vzpon mu posreči!

List sem obrnil... Sveča je dogorela
in iz temè ko iz koščene roké
bele žené je šla tesnoba v srcé
in me mrzlo, mrzlo prevzela.

»Sveča življenja, čutiš, umira,
konec je zgodbe, junak, in volján
z mano zaplesati moraš kankan,
pa če še tako se ti upira...«

In sem zaplesal in plesal do dneva
z mrzlo, koščeno poslanko grozni ples
in sem priplesal do samih nebes —
Ah, čudno, prečudno se Bog razodeva!

FRANCĚ KOBLAR

FRANCĚ BEVK

Prav za prav ni zunanjega povoda, da bi danes posebej govorili o Francetu Bevku, čeprav je najvidnejši in skoraj edini delujoči zastopnik slovenske književnosti v Italiji. Tudi ni hvaležno, opredeljevati sodobnega pisatelja po njegovih svojstvenostih, saj nam neposredna časovna vez navadno skriva mnoge prav bistvene lastnosti, ki jih poznejši čas z lahkoto odkrije in razume. Vrhu tega se zde pisanja o sodobnikih, kakor da so pisana iz drugih kot nujno umetnostnih in idejnih nagibov, zakaj le prevečkrat skrivajo agitacijske ali vsaj družabne vidike. Zato je treba povedati, da nam samo vrsta večjih Bevkovih spisov nalaga dolžnost, da sklenemo ta dela v skupno oceno in skušamo ugotoviti neko posebnost, ki loči Bevka od drugih sodobnih pripovednikov.

Po svoji pesniški in oblikovni vezanosti spada Bevk v čas romantičnega impresionizma, ko je v pesmi vzcvetela naša krajina, ko so skrivnostih zemlje in neba; zato se tačas rada oglašča kot pomočnica tudi ljudska pesem, ki tako naivno veže svetost z vsakdanjostjo. Ljudska pesem, ki tako naivno rada veže svetost z vsakdanjostjo. Prav take so tudi Bevkove *Pesmi* (1921), kolikor jih je zbral po dobrih desetih letih pesniškega oblikovanja.

Vojna doba pa mu je vzbudila neposredni zmisel za življenje, zato se je obrnil tudi k prozi. Ob Ivanu Cankarju in ob simbolističnih artistih, ki so iskali in našli melodijo vseh vrst umetnosti in grebli za osnovno melodijo v človeku samem, se je Bevku oglasila pesem človeškega trpljenja in obtožbe. To svojo prozo je zbral v »Faraonu« (1922) in »Rabljih« (1923). Skoraj same študije: zanos oblikovanja zaradi lepe besede — in zanos izpovedovanja zaradi bolečine, ki se oglašča v liriku, ko zbira in veže nasprotja življenja, pa bi rad našel tisto »lepo«, kar so že pred njim iskali v človeku Dostojevskij in drugi. »Kaj je dobro in častno? Čudovito sta se spletla Kristus in Antikrist med seboj, kot srobot v goščavi, da ne ločimo obrazov... Pojmi so prevrženi, zmisel besed je drugačen... Ne smemo imenovati! Vse eno veliko pritajeno govorjenje... Še je v nas morda mnogo lepega... pa ne znamo... jecljamo... lažemo... molčimo, Samo v materinskih srcih sta še dobroti in ljubezen!« (Rablji 16). To je osnovno spoznanje Bevkove prve proze. Preko neposrednega, skoraj vizionarno privzdignjenega sveta se je pesniku-prozaiku obrnil pogled v osebni svet njegove mladosti in je ponovil tudi zase svoj »Obtožujem!« najprej v mladinski knjižici »Tatič« (1923) in nato v naturalistično odbijajoči neposredni izpovedi »Suženj demona« (LZ 1925) in »Beg pred senco« (LZ 1926).

Z ljudsko povestjo »Smrt pred hišo« (GM 1925) je Bevk v glavnem zaključil svojo impresionistično romantičnost, jasneje pa je odprl tisto, kar je že poprej nakazoval: strah pred skrito človeško preteklostjo, grozo človeških nagonov, kadar se prebude, in neugnano prirodo, ki sovražno čaka, da se vzdigne proti človeku. Tako so se začele vrstiti njegove novele in povesti »Muka gospe Vere« (DS 1925), »Hiša v strugi« (VD 1928) in povesti iz starodavnosti »Kresna noč« (Luč 1927), trilogija »Znamenje na nebu« (GM 1927-29), »Vihar« (Luč 1928), »Umirajoči bog Triglav« (GM 1930) in še več manjših del. Neugnana moč pisateljeve domišljije odkriva zlasti v zgodovinski snovi nerazdružno zvezanost človeka z zemljo, iz katere zažubori celo prvotna narodna bajka, v sodobni povesti pa razvija pisatelj predvsem neugnano erotično slo, ki opaja in pogublja ljudi. Dasi se je Bevk sredi svojih krutih zgodb za čas pomudil ob najnežnejši idealistični snovi, ob sv. Frančišku (GM 1926), in je skoraj ob njej pisal tudi popotno novelo »Julijan Sever« (DS 1926), zgrajeno na idealistično sporejeni snovi, psihološkem paralelizmu in čuvstveni religiozni reflektivnosti, skoraj povsod, kjer je snov zajel kot živ človeški problem, prevladuje naturalistični princip. Ta naturalistični princip vendarle ni golo obnavljanje življenja, niti ni materialistični poizkus, s katerim bi pisatelj hotel dokazovati to ali ono pozitivistično trditev, ampak je predvsem neposredno in brezobzirno razmerje do snovi, do življenja, iz katerega se rodé nepojmljiva dejanja, ponajveč groza ljudske duše same na sebi, n. pr. »Krivda« (Luč 1929), ali pa prihaja ta groza iz propasti sedanje meščanske družbe, kakor jo je orisal v romanu »V zablodah« (MS 1929).

Če pregledamo zadnja Bevkova dela, o katerih hočemo posebej govoriti, jih na zunaj, po snovi lahko razdelimo v tri skupine: v zgodovinsko fabulistična, meščansko problematična in kmetiško naturalistična. Ta razdelitev ni slučajna, ampak jo pisatelj sam loči glede na idejno usmeritev in tudi glede na umetniško izdelavo, kakor bomo pozneje videli. Pri vseh pa prikazuje neki svojstveni svet, bodisi da se dogodki gode neposredno v njem, bodisi da so ljudje tam doma in so prinesli s seboj naravo tistega sveta. Ta svet je pisateljeva ožja domovina, tolminsko-cerkljansko-idrijsko hribovje, in šele iz njega se odpira razgled v širšem radiju, ki navadno ne sega preko najbližjih domačih mest in morja, čeprav ga rad veže s posebnim tujim svetom teh krajev z — Aleksandrijo. Tako je pisatelj s svojim svetom postavil poseben tip ljudi, ki v trdem boju z naravo na zunaj skrivajo svoje srce, a kadar se jim zbudi, prav tako podira vse ovire in pokončuje sebe in vso okolico, kakor kadar se v teh gorah prebude na videz ukročeni gorski duhovi. To je tisti svet, ki ga je v zgodovini deloma opisal Rutar, v zgodbi prvi postavil Pregelj in za njim razširil Bevk. Zato se nam večkrat zazdi, da je Bevk prišel za Pregljem. Toda Pregelj je v svojih župnikih in kmetih naslikal duhovni obraz teh oglato čudaških in vase zaprtih

trpinov ter jim vtisnil svojo lastno misel, Bevk jim vceplja usodno neizprosnost, ki izhaja iz dveh človeških prasil, iz nebrzdane erotičnosti in iz temnega pohlepa po zemlji. Tudi vse to je v veliki meri sad pisateljeve žive domišljije in osebne nemira.

Pisateljeva živa domišljija in osebni nemir se kažeta najprej v zgodovinskih delih. V *Stražnih ognjih* (MD 1931 SV 84 zv.) nam je z novo besedo oživil turško povest na vipavsko-idrijskih tleh in z domačijsko težnjo orisal kraje in ljudi nesrečne zemlje, toda v glavnem nam je skušal z vsemi grozotnimi slučajnostmi povečati junaško trpljenje nesrečne matere Lize, ki jo preganja sovraštvo zmenjane krvi v Barbki, neuslišana beriška ljubezen v Juriju in trinoštvo tujega graščaka, vse groznejše in hujše kakor turška pokora.

Bolj problematična je dozdej najboljša Bevkova fabulistična knjiga *Človek proti človeku* (GM 1930). Zgodbe pripovedujejo o fevdalnih bojih med Vidmom in Čedadom in slikajo zadnje slovenske kmečke plemiče v Cerknem in njihove služabnike, oglejske patriarhe, čedadske plemiče, graščake, razbojnike, sovraštvo in ljubezen, zvestobo in upor, čednost in razvrat, vojsko in kugo. V romantičnih zgodbah, zdaj ljubezensko mehkih zdaj neusmiljeno krutih, išče pisatelj odgovora za tedanje ljudi. Kako je živela njihova duša, ko sta jo dušili sila in groza? Jerko, sin graščaka Božidarja, sklene ljudi prepričati, da bi morali živeti brez orožja in krvi. Zato se odpove viteštvu in hoče živeti v Bogu kot cvetica na polju in ptica pod nebom. Preživi vse grozote svojega časa, kot redovnik hodi skozi kugo in vojsko, toda vse zaman: »Preganjal je zlo — od dne do dne več ga je bilo. Pokopal je mrliča, nova trupla so se razkrajala na solncu. Dal je lačnemu kos kruha, tisoč jih je vpilo: ‚Tudi nam!‘ ... Ali je res verjel, da bo odkril morsko dno? ‚Brat Elija, ali bomo spravili v tisoč letih zlo s sveta?‘ Sladak vsak trenotek dela in prizadevanja, če bi čez dva tisoč let ne bilo več gorja. Brat Elija mračno: ‚Pregneti človeka!‘ ... Jerko je gledal v Križanega, vpraševal: ‚Kaj naj storim?‘ Kristus se je grenko smehljaj, ko bi hotel reči: ‚To sem jaz, Bog-človek. Kot človek sem trpel, kot Bog nisem mogel trpeti. Ali hočeš, da bi bili vsi ljudje bogovi?« (257). Jerko je v najhujših bolečinah, iz katerih je vzljubil svojega sovražnika in mu držal ob njegovi mučeniški smrti križ, spoznal, da se zver v človeku ne da ukrotiti: »Jezus, ne glej na grozodejstva ljudi! Ne sodi nas po našem zasluženju. Tudi jaz sem obrnil svoj obraz od groze. Ne morem več.« (257) Čeprav po epski težnji konča vsaka oseba po usojenem krogotoku in se večina zgodb zaključi z groznim zunanjim porazom, je pisatelj nad srednjeveško podobo krvi in strasti razpel otožno sladko pesem o odrešenju. Jerko se sicer vrne med viteze in konča v plamenih domačega gradu, toda rešil je svojo dušo, potem ko se je bil ves použil v delu za druge. Tudi njegova sestra Irena je izgubila moža in otroka, zato je še svoje živ-

ljenje darovala Bogu. Drugi pa so šli svojo pot in preko njih gre veliko kolo življenja. Kogar ni strlo sedaj, ga stare morda drugič.

Mestno življenje popisuje Bevk večinoma v noveli. Ljudje s hribov žive v novem okolju in se zdaj pa zdaj z mislimi povračajo na svoj dom in v svojo mladost, ali pa so se v svoji okolici spremenili v bitja, ki se jim je duša vsa zapletla v zanke današnje civilizacije: vtisi iz časopisnih kronik, filma, knjige jih zamamljajo v žgoče sanje, v teh sanjah izgubljajo zvezo z urejenim življenjem, postanejo zločinci ter pogubljujejo sebe in svojo okolico. Podobe teh ljudi so trgovci, uradniki, uslužbenci, njihov greh je navadno fantastična erotika, ki jo budi današnja civilizacija, da se ji človek ne more ustavljati in ubežati svojim željam.

V *Gospodični Irmi* (VD 1930) nam je pisatelj razvil kriminalno povojno zgodbo, v kateri se zapleta usoda štirih mladih ljudi. Blagajničarka Irma zaradi neuslišane ljubezni skoraj pogubi dva mlada zakonska Lenarta in Cilko ter žene v smrti svojega ljubimca in sebe. Delo kljub precejšnji neuravnovešenosti s psihološko doslednostjo odkriva pot zgrešenega življenja, polnega bolne domišljije in etične breztalnosti. Pri takih ljudeh zadostuje neznaten dogodek, da gredo njihove poti za vekomaj narazen (77).

Podobnega človeka srečamo v analitični noveli »Mrtvi se vračajo« (DS 1930). Fanči Dragonja je na vojni ubil svojega prijatelja Antona Sedmaka, si pridobil njegovo ženo in premoženje. Toda iz neznatnega dogodka, ko vidi na vlaku podobnega človeka, se po desetih letih začne drobiti njegova duša, Anton Sedmak resnično zaživi v njem in žena spozna, da je mož morivec. Posebne važnosti v tej zgodbi je stara mati, v kateri živi njen sin še naprej, in ko ona umrje, žari Sedmak še nadalje iz njene slike, ki visi na steni in preganja morivca.

Tudi novela *Težak kamen na njeni duši* (DS 1932) nam s psihološko nujnostjo zaostruje pritajen spor v dušah treh ljudi, med mladima zakoncema in materjo, ki ne more prepustiti svojega sina ženi in z očmi grebe po njeni preteklosti. Šele ko umrje deček, ki ga je starkina mržnja tako rekoč pustila pod kolesa in umrje tudi starka, se odvali z duše mlade žene kamen, ki jo je težil ves čas zakona — pokopan je njen greh, katerega je odkrila edino starka s svojimi strahotnimi očmi, ki so znale brezmejno ljubiti in brezmejno sovražiti.

V teh mestnih novelah je posebno značilna Bevkova tehnika. Vse dogajanje se skrči največ na četvero, celo na troje oseb, ki pritegnejo ves svet nase, zakaj dogodki se ujamejo v njihovo notranjost, žive samo v dušah, ki porajajo skrito preteklost, ali v prividih snujejo prihodnost. Prav tako je značilno za te novele, da se nam v njih odkriva življenje, ki so ga dogodki zadnjih svetovnih nesreč pretrgali na dvoje; ko so ljudje morali vsak po svoji poti, je vstala med njimi skrivnostna stena, skozi katero bi tako rad prodril pogled

današnjega živčno razrahljanega človeka. Ta stena se usodno ruši in podira ljudi — šele ob smrti si pogledajo v dno ali pa tik pred koncem in šele potem se začneja novo življenje.

Nič manj krute, večkrat celo groznejše so Bevkove ljudske povesti. Skoraj v vseh povestih so zgoščeni drug nad drugim celi rodovi prav od prvega človeka, ki je v teh hribih začel kopati z motiko, graditi laze in je v vednem boju z duhovi in strahovi reševal svojo dušo — toda rodu so ostale še vse prvotne strasti, ki se mu v boju za zemljo in ženo z usodno močjo prebujajo.

Vedomec (GM 1931) je zgodba o dveh bratih, izmed katerih v prvem, Damijanu, vre nemirna tihotapska kri, ki tudi nima stalnosti v ljubezni, v drugem, grbcu Jelerju, tli sovraštvo do brata in pohlep po zemlji. Da bi si Jeler prilastil vse, pregovori mlinarja Roka, da ubije Damijana in ga pokoplje v mlinu. Mlinar kmalu nato umrje — grbec se poroči z zavrženo nevesto svojega brata — a vedomec — umrli brat — ga začne trapiti, da zblazni in umrje. Vsi trije: Damijan, Rok in Jeler leže na pokopališču drug poleg drugega.

Železna kača (GM 1923) nam pripoveduje usodne zapletljaje vasi, mimo katere začno graditi železnico. Boj za denar, zemljo, ljubezen in čast se z novim življenjem, ki pride mimo zapuščenih krajev, razvname v pravi razvrat, v zločine in strahoto. Sredi povesti stoji trdi Skalar, ki se bori s svojimi otroki in vso vasjo, se pripogiba pod udarci nesrečnih slučajev in udarci svoje vesti, pada in se rešuje, zamerja, sovraži in odpušča in živi naprej — zakaj železna kača je bila dograjena. »Izginil je podmolкли strah ljudi, vsa pijana pričakovanja. Zopet so se (ljudje) zaprli v hiše, nekateri so odšli v svet. Razvade in strasti so bile uklenjene ko zveri, a so se besno trgale z verig. Tiha samota grape je bila ranjena, v rano je bil vtisnjen pečat večnega nemira« (287).

Zelo sporeden s to povestjo je *Veliki Tomaž* (M 1932, MD 1933), brez dvoma najboljšo Bevkovo ljudsko delo, ki se godi prav v istem kraju dobrih deset let prej. Tudi Tomaž si je s svojo močno voljo do dela in imetja ustvaril blagostanje, a njegova temna narava naenkrat začne podirati srečo vse družine. Noče izročiti posestva, začne pijančevati, dokler ga ne prekličejo, nato se zakrkne in kuje hude naklepe. Ko sin Štefan prevzame posestvo in ga začne reševati in ko se mati Polona z delom izčrpa do smrti, oče Tomaž krade in pije in končno iz temnega sovraštva obstreli sina. Izročje ga sodišču. Tudi v ječi se njegova narava ne omehča mnogo, vendar pride domov umret. »O grče ste, grče hribovske, trnje v vinogradu Gospodovem,« tako svari misijonar sina Štefana, ko mu očita mržnjo do očeta. »Grče smo, grče! Bog, odpusti nam!« se vzbudi v Štefanu materin glas (232).

Še en primer Bevkovih usodnih zgodb nam bo dopolnil njegov svet. To je *Jagoda* (Samozaložba 1930). Nad prepadom je Košanova kmetija, hribovska idilična domačija, okrog nje pašniki in lazi, nad njimi strma gora. Tu blizu pase svoje koze Graparjev pastirček

Matevžek in se ves izgublja v naravi, da pozablja na svoje koze, ki se zapasejo v Košanovo. Košan je hud mož in mu za kazen odžene koze. Gospodarju jih sicer vrne, obdrži pa si Matevžkovo »jagodo«, njegovo kozico. Žalost zaradi kozice in sovraštvo do Košana raste v Matevžku, rad bi rešil svojo last. Ko je ne najde, v temnem nagonu zažge Košanovo seno. Domačija začne goreti, pastirček pa beži pred Košanom in omahne v prepad. Ta mladinska novela, polna genljive idilike, se začne čudno a dosledno preobračati v strah, skrb. Iz čara in dobrote ognja na paši vstane pastirčku pred očmi jagoda. »Prišlo mu je, da bi šel, poteptal z nogami Košanov laz, posekal drevesa in jih izruval s koreninami vred« (60). Vse, kar se zgodi, se zgodi tako rekoč samo iz sebe, iz skrivnostne zveze človeka z naravo, iz samih njenih lepot. Vso ljubezen do narave in živali, ki jo ima pastirček, duši neusmiljena trdost gospodarjev; idila se spremeni v grozo.

Ko smo s temi zgodbami označili kraje in ljudi, ki so tipični za Bevkovo pripovedno umetnost, smo spoznali tesno zvezo narave in ljudi, kjer večkrat v topi čudi počiva strahota. Pisateljeva domišljija nam na naturalistični osnovi razvija dogodke in razkriva duše teh ljudi, zakaj njihova dejanja ne vzbujajo samo našega strahu, ampak večinoma tudi same čutijo strah pred seboj. Ti ljudje žive iz nemira svojega prvega padca, ko se je sprožila njihova natura, bodisi da se je to zgodilo po naključju, ali da je tega kriv čas. Taki posebni krivci so tujina, vojna, alkohol. Ljudje bi se radi znebili strahu, pregnali bi hudega duha, ki preži nad njimi, toda temni nagon pada nanje z uničujočo silo. Tako je Bevk najizrazitejši oblikovavec teme v človeku in časa, ko se je zlo razpaslo, da hoče pogoltniti svet. Zakaj? Ker je izginila svetost in nedotekljivost življenja. Ta misel pisatelja tako priklepa nase, da ne gleda v prihodnost in ne oblikuje novega človeka, zakaj zelo značilen je pisateljev pogled na vse življenje. Tak mu je bil svet tudi pred stoletji in tak bo tudi naprej. V človeku se skriva satan, se poigra z njim, kadarkoli more. In preznačilno se sklepajo vse take zgodbe. Smrt glavne osebe zaključuje samo eno življenje — za njo utegnejo priti podobni ljudje, tudi v njih se zbudi, kar so jim v dušo zarodili predniki. Tako se konča veliki Tomaž: »Na njivi je kar odmevalo od veselih krikov otrok. Gospodar se je spomnil svoje mladosti in se popraskal za ušesi: katere težke ure in skrbi mu bodo pripravili? Kdo bi mu na to odgovoril? — Dobro je, da človek ne vidi v bodočnost.« Te naturalistično odprte zgodbe so docela v skladu s pisateljevim življenjskim gledanjem. Ni odgovora na »zakaj« niti na »čemu«, ampak sama dejanja razdražene nature.

Ta človeška tragika, ki se poraja iz same temne nature, sega v psihologijo demoničnosti in Bevk je pri nas njen najizrazitejši oblikovavec. Ljudje v teh zgodbah, najsi so še tako preprosti, ne občutijo razdora v svoji notranjosti kot bolečino, kot spoznanje neurejenosti med dobrim in zlim, ne trpijo iz težnje po dobrem, ampak

žive iz volje po hudem. Žive večinoma v prvotnem stanju škodoželjnosti in se naslanjajo nad uspešnostjo svojih slabih dejanj in celo trpe, kadar čutijo, da so ovirani v slabem. Večkrat se slaba misel v njih tako vgnezdí, da jo že premagajo, pa se trdovratnejša vrne in zločin je neizogiben. Včasih pride nenadoma: »Človeška duša, gospodje porotniki, je uganka. V vsakomer izmed nas spijo tajne sile, katerih se niti ne zavedamo. Pride pa dan, ko se v posebnih okoliščinah nenadoma prebudijo — in že smo zločinci.« tako začena mladi zagovornik v Velikem Tomažu (210). Zla dejanja nam pisatelj slika večkrat kot navdih hudičev. Satan »mu je iztrgal tri besede iz temne globine duše in mu jih vrgel na jezik« (Železna kača 216). Spomini, v katerih se večajo dejanja, prividi, iz katerih raste groza in strah ali neizbežnost dvomov, vse je navdih hudega duha: »Pogreznjena v mračen kot, zatopljena v molitev je hotela pozabiti na vse. Bilo je težko. Iz skrajnih kotov njene duše so ji vstajale misli ko rdeči hudički in ji strigli očenaše... Trepetala je« (Težak kamen na njeni duši, DS 1932, 212).

Bevkove osebe, zaprte vase, neprestano grebejo v spominih in boleljajo iz njih. Zato se posebno pri ženskah rada iz dušne razdraženosti vzbudi histeričnost, bolna želja po smrti, sentimentalna fantastičnost, kakršne je zlasti v Gospodični Irmí mnogo. Ta duševna slepota, ki nastopi kot tragika erotične ženske narave, se nujno spremeni v grozo in strahoto, kakor hitro prestopi naravne ovire in vedno vede v pogubo.

Najrajši se razvije tragičnost demonične igre v človeku kot katastrofa po zločinu. Greh začne preganjati zločinca, da beži pred samim seboj in se bolj in bolj pogreza v strah in obup. Značilen primer imamo v Vedomcu. Jelerjevemu grehu se pridruži še posebna ironična groza. Zapuščena nevesta mrtvega brata odkrije zločin in zahteva, da jo vzame za ženo. Z njo pride v hišo bratov otrok, ki zločincu vedno budi spomin, oglasi se tuja ženska in mu prinese bratov denar, ki ga ji je bil izročil v varstvo. Tako v Jelerja začno stopati prividi, vedomec ga obsede, blazni in blazen umrje. Temna sila goni večkrat človeka, da si v obupu sam prikrajša življenje, ali da se uniči tako kakor Miha s kratko nogo v Železni kači — da zabriše za seboj tudi sled svojega življenja. Splošno pa so smrti vseh ljudi težke, kakor da se zla natura ne da premagati niti s smrtjo.

Pa ne samo človek, tudi narava ima svoj demonizem. Nihče ni pri nas tako simbolno sporedil človeka in narave. Kakor je svet oblikoval človeka, tako človek sprejema in oblikuje svet. Samotni gorjanci poznajo grozo naravnih moči, ki rade spremljajo njihova dela. Raztrgano nebo se neštokrat obnavlja v pogledih ljudi, ali čudno svetla jasnina, ki bolj vzbuja pričakovanje nečesa nenavadnega kakor dobrega. Element ognja in vode sta neprestana spremljevalca.

Ta primitivni, zgolj povestni demonizem, ki je deloma sad življenjskih dejstev, dokaz človeške uganke, deloma izvira iz fantastično

snujoče domišljije, je šele prva stopnja človeške groze, čeprav se nam prikazuje v zelo težkih podobah. Zato nasproti slabemu človeku stoji tolikrat mučeništvo, zakaj pravo nasprotje zlohodne strasti je vdano trpljenje, svetništvo, ki rešuje svet pred razpadom. Tudi polno prostovoljnih ali naravnih žrtev nam prikazuje Bevk. Poleg neugnane strastnosti mož stoje vdane in molčeče žene, ali narobe možje, ki znajo trpeti in ohranjovati svet.

Kakor Bevku manjka pravega humorja in pozna samo grotesko, t. j. razumsko naravnano fantastično neskladnost, tako ni v njem demonizma, ki raste iz človeških skrajnosti, na velikih osnovah sveta, demonične stvariteljnosti, ki bi sama gibala svet. Zato je pisatelj kljub svojemu razvoju iz aforistične črtice v široko zgodbo ostal pripovednik-obtoževavec človeške slabosti, sovražnik Antikrista, katerega je v strašnem nasprotju s Kristusom naslikal v mučeništvu Friderika de Portis (Človek proti človeku 240—258). Antikrist ne pozna sprave in odrešenja ampak samo pogubo.

Take so vsebinske vrednosti Bevkove fabularnosti, ki kljub oblikovni naglici in neumerjeni domišljiji razodevajo težnjo, krotiti in uravnavati svet. Samo krotiti in uravnavati svet z zgledom, ne pa ga razreševati in osvobajati, razen ako oblikovanje in spoznanje že odrešuje.

FRANCE BEVK

KRVAVEČE RANE

(Nadaljevanje)

Julika je našla Andrejca pred hišo. Bil je oprt na palico, a vzravnana — nihče bi ne sodil, da mu je ena noga trda v kolenu in da šepa. Obraz mu je bil skoraj dekliški, z rdečico na licih. Svetli lasje, modre oči, a brčice ko strešica nad vednim nasmehom na ustnah. Kdo bi mu bil prisodil nad trideset let?

Napravljen je bil v boljšo obleko; zdelo se je, da nekoga pričakuje. Ko je opazil, da mu Julika prihaja naproti, je v začudenju odprl usta in veke. Dà, saj je vedel, da danes ta dan pride. In pravkar je mislil nanjo. Vsa kri mu je udarila v obraz.

Pozdravila ga je po mestno in mu je krepko stisnila roko. Preden je Andrejec utegnil katero ziniti, je dvignila nogo in mu pokazala čevelj.

»Podpetnik se mi je odlomil,« se je zasmejala. »Pribij mi ga; saj tako ne morem hoditi.«

Torej zato je prišla? Andrejec je bil malce razočaran, vendarle mu je bilo dobro. Tistega dne si ničesar ni tako strastno želel, kot da bi z njo govoril na samem. Okrenil se je in odšepal v kočo. Pri tem se je trudil, da bi kolikor se dá skrnil svojo napako.

Julika je popihala prah s klopi in sedla. Sezula si je čevelj. Noga ji je bila obuta v svileno nogavico, izpod kratkega krila se ji je videla prav do kolena. Manj se je sramovala ko Andrejec, ki jo je le bežno ošinil s pogledom.

Čeveljček, ki ga je bil spoštljivo vzel v roke, je bil tako majhen, tako pisan, da se ga je bal zmečkati ali umazati. Prihajal je v vedno hujšo zadrego. Momljal je, da so taki podpetniki leseni in da ne ve, če bo prav naredil. No, za danes bo že držalo.

Ko je sedela poleg njega, mu je biló, kakor da se z vsem svojim bistvom odmika nekam daleč proč in mu postaja nedosežna. Roke so se mu tresle, dasi se je na vso moč trudil, da bi bil miren. Komaj se je zavedal, kaj ji je odgovarjal na vesela, nekoliko nagajiva vprašanja.

Da mu je tako prirasla k srcu! Pred vojno, ko je hodil vasovat k Tinici, je bila še prava frkalica. Brglez, ki je venomer žgolel in povsod vtikal svoj kljun. Takrat bi mu še v sanjah ne bilo prišlo v misel, da mu bo kdaj le malo zmešala pamet. Med vojno, ko je doživljal nepozabne ure ponižanja in gorja, se mu je razcvela. Zagledal jo je in mu je biló, kakor da ga je objelo morje dišav in svetlobe. Ne, ni si mogel pritrditi, da je na Tinico popolnoma pozabil. V črni samoti strelskih jarkov mu je prepogosto stala pred očmi. Njene nezvestobe ni mogel pozabiti. Morda bi jo bil pozabil, če bi Julike ne bilo, saj je bil opazil, kako ga je iskala z očmi. Tako pa se mu je srce razklalo na dvoje. Čistejši, toplejši njegov del se je nagibal k dekletu, ki ga je bilo sram pred njo, tako je bila gosposka in prešerna. Tinica mu je ostala v mraku spomina, visela je nekje v skrajnih koncih življenja, na katere ni maral misliti. Julika ga je bila očarala, da se je z njo boril še v sanjah. Vse je poskusil, da bi si jo pridobil. Dà, saj je bila prijazna z njim, smejala se je v njegovi družbi, kot bi stresala orehe, a mu je na dolga pisma odgovorila z eno samo razglednico. To je bilo vse. To je bilo malo. Vendar je čutil, kako se je njegove misli nikoli niso tako strastno oklenile kot tiste dni.

Razglednica — slika na nji ni kazala kakega simbola ljubezni, dasi si je to želel — je bila zataknjena za sveto podobo. Andrejec je opazil, da jo je Julika uzrla in spoznala. Nasmehnila se je s tistim izumetničnim nasmehom meščanov, ki se ni dal razumeti. Kaj misli? Kaj čuti? Kri mu je udarila k srcu.

»Sam si kuhaš in pospravljaš?« ga je vprašala.

Da, sam. Ponudila mu je besedo, lahko bi bil navezal govor, ki mu je bil po srcu, a ga je postalo sram umazanosti in uboštva v koči. Peč, postelja, miza, šara, skoraj gole stene. Prostor je dišal po plesnobi in po postanih jedeh. Še nikoli se ni tega zavedal tako jasno in boleče kot v tistem trenutku. Morda se mu roga. Bilo mu je težko, a moral je govoriti.

»Tudi jaz pojdem na dražbo,« je rekel.

»Tako?« se je prisiljeno začudila, ko da je to ne zanima. »Pa misliš kaj kupiti?«

»Da, če se bo dalo.«

In kakor da se je dekleta šele tedaj nečesa zavedelo, se je pomračilo. Dolg premolk. Medtem je bila neznana tesnoba legla na Andrejčevo dušo. Ona je spregovorila, kakor da je že premagala neke temne občutke.

»Le daj! Bolje, da pride v hišo kateri izmed domačih.«

»No, dà. Vašim bi ne dražil.«

»Mendà ne.«

»Saj tudi jaz ne vzamem vsega. Nimam denarja. Hišo bi vzel in kar gre zraven. Vse življenje ne morem gostovati. Ker imam invalidnino in še kak čevelj zašijem, bi se že dalo živeti...«

Nastal je molk. Andrejec se ni upal pogledati dekletu v oči. Podpetnik je bil pribit. Povoščil ga je in ga je likal s cunjjo, da se je ves zibal.

»Našim bo zanaprej težko,« je Julika otožno zategnila. »Posebno, ker je mati zbolela.«

Fant je drhtel, ko ji je podajal čevelj.

»Saj bodo lahko ostali v hiši, če bodo hoteli,« si je obrisal pot s čela in vstal.

Odpasal si je predpasnik in ga je vrgel na klop. Oblekel si je jopič. Dekle si je obuvalo čevelj in gledalo, kot da ga ne razume.

»Pa — kako?«

»No, če pridem za zeta v lastno hišo,« se je ubito zasmel.

Julika je stopila po izbi in poskusila, če podpetnik drži. Pa ni mislila na to. Rahlo je zaprla veke, zenice so ji bliskale skozi ozko zarezo. Nekaj rahlo zastrtega, nedoumljivega je bilo na njihovem dnu.

»Ponujati se ti ne bo treba,« se je zasmejala. »Tinica je vsa vroča za teboj.«

Andrejec je iz obupa zašepal do peči in tam obstal.

»Ne, ona že ne,« je zagorel. »Ali res še ne razumeš?«

No, ona je razumela. Tudi prej je razumela. Kako tudi ne? Zardela je. To ji je dobro delo. Nič več? Bila je vsa zmedena. V tistem trenutku tega ni pričakovala. Ni si tajila, da ga je včasih rada videla. Ko še ni slutil, da se je Tinica omožila, in ji je še vedno pisaril rdeče dopisnice s fronte. Sprejemala jih je ona, jih brala in pritiskala na prsi. Doraščala je v deklè, bila je navrhana nerazrešenih občutkov; domišljala si je, da je on njen fant. Če bi bila ostala doma, bi se bilo morda njeno čuvstvo razvilo v zrelo ljubezen. Mesto jo je vso zmešalo. Njegovim pismom se je rahlo pomilovaje smehljala, vendar jih je hranila. Ta mala nezvestoba proti človeku, ki ji je v mestu sledil pri vsakem koraku in ji obetal nebesa, je ni pekla. Prav na dnu ji je le spala rahla misel na tega kmetiškega fanta. Toda tako naglo — tako naglo se je bilo nemogoče odločiti.

V zmedi občutkov ji je kri tolkla v sencih, iz razdvojenosti se je zasmejala.

Andrejec si ni znal razlagati tega nenadnega smeha. Ali se mu posmehuje? Nekaj grenkega mu je stopilo v grlo, okrenil se je proti vratom.

»Koliko sem ti dolžna?«

»Nič,« se je zgenil. Predrl jo je očitajoči pogled. »Zakaj mi ne odgovoriš?«

Julika se je prestrašila njegovega spremenjenega obraza. Saj ga ni hotela žaliti.

»Počakaj,« se mu je ljubko nasmehnila. »Ne morem tako naglo. Ti bom že odgovorila.«

Andrejec je bil preveč razburjen, da bi mogel še kaj reči. Poslovila sta se. Julika se je ko svetla prikazen zibala med drevesi. Andrejec je stal na pragu in gledal za njo.

Tinica je vsak hip pritekla pred hišo in se je razgledovala po bregu. Sklenila je bila, da Julike ne bo pozdravila. Skrila se ji bo. Toda ko jo je slednjič zagledala na klancu, je obstala ko vkovana.

Julika ji je z nasmehom na licih prihajala naproti. Začudila se je mrzlemu izrazu v sestrih očeh. Morda jo je razumela.

»Podpetnik se mi je bil odtrgal,« je povedala. »Nesla sem ga k Andrejcu, da mi ga je pribil.«

Tinici se je težak kamen odvalil od srca. Sramovala se je prejšnjega občutka, vendar je sestro ostro pogledala v dno zenic. Ni ji do cela zaupala.

Vzela je zavitek, ki ga je dala Julika zanjo in za sina. Mestni darovi. Oče je dobil tobaka; nekaj tuje si je ogledoval hčer. Prisrčno sta se pozdravila samo z Lojzetom. Po duši in po težnjah sta si bila najbližja. Mati se je tiho razjokala ob njenem prihodu. Potožila ji je, da je vse dni tako strašno zapuščena. To ni bila resnica. Ta občutek je izviral le iz njene bolezni. Gledala jo je ko svetnico, polovica tegobe je izginila z njenih lic.

Jernač je bil stopil v hišo, sedel na klop in žvečil tobak. Postrani se je oziral na uro. Kazalca, ki sta se bližala deveti, sta ga zbadala v srce.

Pred hišo so se začeli nabirati ljudje. Spočetka so se približevali plaho, skoraj sramežljivo. Ko jih je bilo več, so posedli po plotu in kamor je nanoslo in govorili.

Lojze je postopal okoli hiše. Zdaj pa zdaj je spregovoril s katerim izmed sosedov. Da ne bodo mislili, da kuha jezo, dasi mu ni bilo lahkó.

»V hišo bi stopili,« jim je rekel.

Ne, ne. Saj je tu dobro. Pogledali so v tla, kakor da se sramujejo svoje navzočnosti. Še govorili so pod glasom ko pri mrliču.

Dražba je bila takrat še nenavaden dogodek. Le najstarejši ljudje so pomnili eno ali dve. Pravili so, da ta ne bo zadnja. Še nekatera se bo vršila, a v slabših okoliščinah. Dà, tudi za Jernačeve ni bilo baš sladko. Ko so prodajali posestvo, so komaj mislili na to, da bodo morali iz hiše. Ljudje so se ozirali na hišo, ko da je ta dan drugačna ko druge dneve.

Tinici so se molčé čudili, da se je za to priliko tako nafrknila. Pa je bila že od nekdanj na eno stran udarjena. Za Juliko je skuhala kave

in jo je nesla v kamro. Pa je ni držalo med stenami. Zdaj pa zdaj je stopila pred hišo, pogledala po ljudeh, proti Andrejčevi koči. In že je zopet izginila.

Jernač je stopil k oknu in pogledal skozi šipe. Umaknil se je. Ni si upal iz izbe, kakor da se prehudó sramuje, da bi se pokazal ljudem. In vendar se jim ni smel skrivati. Kaj porečejo? Izravnal se je. Da bi se iztrgal iz tesnobe, ki ga je oklepala, je šel med ljudi.

Prinesel jim je žganja in se jim je poskusil nasmehniti. Toda nasmeh mu je bil tako trpek, da so ga bolele čeljusti. Veselilo ga je, da so prišli sami domačini. Večina jih je pasla radovednost.

Branili so se žganja, a so ga slednjič vendarle vzeli. »Saj ni ob košnji,« so rekli. Hoteli so reči: »Saj nismo prišli kropit.«

Jernač je razumel. Ozrl se je v veje košate tepke in se je težko odhrkal.

Hodil je od moža do moža in ponujal. Še ženskam. In sam je pil. Pri tem je opazoval vsakega posebej, kakor da ga poslednjič vidi. Gričar z zalisci, ki mu je rasel trebušček, dasi je bil krojač. Ta mu je bil posodil denarja. Vrnil ga mu je z obrestmi vred. Pri srcu sta mu njivici, ki ležita nad gozdom, nedaleč od njegovega sveta. Čemu le tako dobrodušno mežika v solnce in se smehlja? In suhljati Rupar s pegastim obrazom, ki je venomer zbijal šale, kakor da je na ženitovanju. Poleg njega košata žena z rokami nad trebuhom. Škilila sta na senožet. Beloglavi Tinac je govoril in se smejal grmeče pa nikomur ni prikrival, da bi rad imel gozd, ki se je držal njegovega.

Pili so, da, razgovor se ni hotel razvneti. Mrmraje so omenjali, da kaže na zgodnji sneg. Bog ve, če bodo uhiteli steljo in drva. O dražbi pa niti besede razen Tinaca.

Solnce je bilo predrlo oblake, sijalo je v veliki, svetli črti čez po-bočje. Biló je, kakor da je širok pas pomladi objel jesensko pokrajino.

Jernač je obstal s steklenico v rokah in poškilil na nebo. Vsi so že pili. Kaj zdaj? Bil je ko izgubljen.

Po Julikinem odhodu se Andrejec ni genil s praga. Ni vedel, ali naj bi bil žalosten ali vesel. Čakal je strica Šimna iz Grape. Ko ga dolgo ni bilo, mu je postajalo vedno tesneje ob srcu. Slednjič ga je zagledal, ko se je prikazal iz gozda. Spoznal ga je že po široki hoji in po mahajočih rokàh. Že sam pogled nanj mu je dušo zalil s pogumom.

Dà, dà. Šimen si je znal pomagati v življenju. Vse se mu je posrečilo. Denarja je imel ko pečká. Tudi Andrejec ga je bil nekaj prihranil, a ga je posodil bratu, ki je bil v stiski. Ne more mu ga še vrniti. Če ni hotel zavreči načrta, ki si ga je bil tako lepo zamislil, je moral stopiti k stricu. Ta je zmajal z glavo, se praskal za ušesi, a nato je zinil besedo, ki ni bila ptič ne miš. Andrejec ni verjel, da ga bo pustil na cedilu, a vendar... Zdaj je bil tu.

Šimen je imel prostaško vesel obraz, kot vselej, kadar je bil židane volje.

»Že sem mislil, da Vas ne bo.«

»Če rečem, pridem.«

Andrejec se je zazibal v hoji. Nič trdnega mu ni bil rekel, lisjak, le da ga je mučil. Molčé, zatopljena vsak v svoje misli, sta šla po klanecu. Šimnu so košati brki do ušes rezali obraz v dva dela, male oči so mu zvito mežikale.

»Ali jih bo mnogo na dražbi?«

»Nekaj že. A za hišo se menda nihče ne poganja.«

Šimen se je gromko zasmel.

»Tudi za hišo se boš tepel. Obid bo dražil za svojega falota.«

Andrejec je občutil besede ko udarce po glavi. Obid je bil denaren človek; če se je zagrizel v kako stvar, zlepa ni popustil.

»Če bo cena šla previsoko, bo vrag,« je menil.

Šimen je zaničljivo izpljunil.

»Previsoko?« je bahaško dvignil glavo. »Tudi mi kaj premoremo!« Udaril se je po levi strani prsi, kjer mu je tičala listnica.

Andrejcu je kot ob veseli godbi zaplesala noga. Šimen in Obid si nista bila dobra, to mu je bilo znano. Stric bo rajši trikrat preplačal hišo, kot jo bo prepustil onemu.

»Le nekaj bi ti rad svetoval, ko ti že pomagam.«

Fant je dvignil glavo.

»Sam ne boš zmogel. Oženiti se boš moral...«

Andrejec je pomislil na Juliko. Obšla ga je sladkost, pomešana z bojaznijo in bridkostjo.

»Hišo boš imel, a bo prazna ko lupina. Denarja nič. Dôbi táko, ki bo kaj imela. Saj ni treba, da je prav denar.«

Pogledal ga je z enim očesom, Andrejec je trdo molčal.

»Tinico vzemi. Bomo že tako naredili, da dobi vso premičnino. To je več ko dota.«

Dà, Andrejec je to slutil. Stric je imel navado govoriti tako jasno, da jasneje ni bilo mogoče. Hudiču je rekel hudič, in amen. Fant je gledal v klanec, noga se mu je znova zadevala ob kamenje, da je vidno zaostajal.

»Pa ima otroka,« je vrgel hripavo.

»Saj tudi ti nisi brez napake,« je Šimen neusmiljeno pribil. Ko je zagledal Andrejčev spačeni obraz, je povzel mehkeje: »Silim te ne, s palico te radi tega ne bom. Sam si boš postlal, sam boš ležal.«

Andrejec se je pomiril. No, če bi mu nazadnje Julika gladko odrekla. Obrisal si je znoj s čela.

»Saj sem že sam mislil podobno,« je izjecljal.

Šimen ga je premeril postrani. Morda govori tako, da bi se mu ne zameril? Rekel pa ni nobene.

»Saj ne zameriš, da smo prišli,« je rekel Šimen Jernaču, ko sta z Andrejcem dospela na grič.

»Bog pomagaj!« je prišlo iz Jernača.

Andrejec se je naslonil na plot in skrival palico. Oziral se je po Juliki. Ni je bilo. Na pragu je stala Tinica. Pogledal jo je le bežno, a je čutil, kako upira vanj oči.

Pogovor se je razpletel. Možje so si ponujali tobaka. Jernač je znova nalival žganja.

»Še dva gresta,« se je oglasil nekdo.

Vsi hkrati so se ozrli na klanec. Prihajal je Obid in njegov sin Klavže. Možak je imel porasel obraz, dolge roke in noge, ki so se mu zapletale pri hoji. Sin je bil nežen, suhljat razvajenec, malo ali nič podoben očetu. Bila sta iz Smrečja. Ljudje so ju poznali ko slab denar. Posebno fanta. Še napol otrok je bil, ko je odšel k vojakom. Po vojni mu je delo mrzelo, a zapletel se je v vsako žensko krilo. Zmešal je bil glavo neki kmetiški; z očetom sta šla snubit, a so ju že na vratih nagnali. Rajši so imeli pankrta kot takega zeta. Leto pozneje se je spečal z neko bajtarsko, ni je maral vzeti, a mu je oče stopil za vrat. Naj se pokori, če bo hotel živeti. Pa mu je kmalu privlekel ženo in otroka v hišo, ni se dal odgnati.

In zdaj sta bila tu. Vedeli so, kaj to pomeni, zato so ju gledali s krivim pogledom. Ne bo hotel imeti samo hiše. Čemu se pa prej ni spomnil, ko je bilo vse skupaj naprodaj?

Pozdravili so se mrzlo. Jernaču se je tresla roka, ko jima je nalival žganja. Klavže je sedel na plot, bingljal z nogama in se porogljivo smehljal. Gosti lasje so mu izpod klobuka silili na čelo, kadil je cigareto.

»Že gredo,« se je oglasil Rupar.

Po klancu je prihajala nekaka gospoda. Jernaču je zastala kri v žilah. Nato se je naglo okrenil in odšel v hišo.

»So že tu,« je odprl v kamro.

Julika se je dvignila in odšla.

Jernač je obstal na pragu. Žena ga je gledala z bolnimi očmi. Zdelo se mu je, da ga nekaj vprašuje, kar ji ne gre v besedo. Nasmehnil se ji je in se naslonil na okno. Ob pogledu na gospodo ga je bila obšla strašna tegoba, razganjalo ga je in mu trgalo srce iz korenin. Ljudje, ki so stali pred hišo, so se mu zazdeli sovražni, kakor da vadljajo za njegovo življenje. Strmel je skozi šipe na drugo stran hiše.

Medtem so bili gospodje prišli. Župan se je sukalo ko vrtavka, ni vedel, koga bi prej pozdravil. Lesni trgovec Iskra, z obrazom bivšega žandarja, je stopal ko petelin na gnoju. Rdečelasi Mežgon s poniglavim pogledom mu je bil ves čas pod nogami ko ščene. Ta naj bi dražil, če bi ne bilo tekmecev.

Tolmačila sta župan in Iskra.

»Kje je Jernač?«

»Pravkar je bil tu. Menda je v izbi.«

Jernač je zaslišal bobnenje glasov in korakov. Iztrgal se je iz mrliške tesnobe in se dvignil od okna. Stopil je v izbo in obstal za vrati.

Gospod z velikim nosom se je razgledoval po stenah in zmrdoval. Nesnažno ni bilo, a temno, na mizi so se pasle muhe.

»Tam je bolnica,« je župan pokazal na kamro.

Sklenili so, da ponesejo mizo pred hišo. Jernač se je prepozno spomnil, da bi pomagal. Zunaj je sédel na široko klop, položil roke na kolena, se sključil in čakal. Saj ni bilo nujno, da je poleg. Lahko bi šel v gozd, kamorkoli. Pa je hotel čimprej vedeti, kdo bo sedel na njegovo mesto. Bil je tako reven, tako plah, da si še tobaka ni upal vzeti iz žepa.

Gospodje so posedli za mizo. Klavže si je bil zvil novo cigareto, izpod obrvi je opazoval Juliko, ki je slonela ob drevesu. Poleg nje je stala Tinica in z očmi požirala Andrejca.

Solnce je sijalo naravnost pred hišo. V zraku je potrepetavalo listje in padalo na mizo. Na spisih se je videlo ko rjavi pečati neke skrivne pogodbe.

Polagoma je prišlo nekaj življenja med ljudi.

Gospod z velikim nosom je govoril, župan je malomarno prevajal. Jernač je z muko napenjal ušesa. A besede so se nagajivo izmikale njegovemu razumu ko latinske molitve v cerkvi. S prosečim pogledom se je ozrl po Juliki.

»Gozd,« mu je zaklicala.

Torej za gozd gre? Ozrl se je po Lojzetu. Kje je? Dà, tam je slonel in gledal; tudi on je kadil cigareto. Nobena poteza na obrazu se mu ni zganila... Torej gozd? Jernač ga je v duhu videl pred seboj. Drevesa, drevesa, drevesa. In vsako izmed njih mu je bilo nekdanj, ko da mu je zraslo na srcu. Preden je katerega posekal, ga je trikrat obhodil. Dotaknil se je debla, biló mu je, kakor da se je dotaknil živali v hlevu. Njegov gozd je bil najboljši. Ko je v njem pela žaga in so odmevale sekire, tega ni mogel mirno prenašati. Kadarkoli se je namenil v dolino, je zavil skozi gmajno. Dlje je bilo, a skozi gozd ni šel. Od takrat ga ni več videl. Le od daleč. Od njega je ostalo le nekaj mlade podrasti, srobot, robida in skale. Dà, gozd bo zopet zrasel, a kdaj? In kdo ve, če bo še kdaj stal v prejšnji krasoti.

Kdo ga bo dobil?

Tinac je ponudil. Kdo da več? V prvo...

Molk. Navzočni so se spogledali. Mežgon se je oglasil, zrasel je za petdesetak. Beloglavi kmet je z grozečim pogledom premeril Iskro. Le naj še enkrat bevske tvoje psiček, pa bo tebi ostala puščoba, za katero se nihče ne poganja. To je pomagalo. Gozd je dobil Tinac.

Jernač se je dvignil in po prstih stopil v kamro.

Žena je ležala vznak, zapuščena, nekam zamišljena. Vprašujoče je premerila moža.

»Tinac je dobil gozd,« je povedal.

Mica se ni zgenila. Zdelo se je, da je bil njen duh daleč, daleč in se še ni povrnil. Morda ni mogla pojmiti, kako moža veseli, da je dobil gozd Tinac in ne kdo drugi.

Ne da bi še katero rekel, je Tone tiho odšel.

Že se je vršila dražba za njivici. Bili sta majhni, komaj vredni imena. Okrog je bila široka trata, na kateri je raslo nekaj sadnega

drevja. Gričar je imel le malo svoje zemlje. Če je hotel pridelati krompirja, je moral najemati njive pri kmetih. Z mehkim, plahim glasom je klical številke. Mežgon je dražil. Edini. Dokler mu Iskra ni dal znamenja z očesom. Gričar se je z nasmehom ozrl po ljudeh in se pomaknil v ozadje.

Tone zdaj ni stopil k ženi. Sedé na klopi se je bil za trenutek tako ves potopil v neko grenkost, da se je le medlo zavedal, kaj se godi okoli njega. O čem govorijo? Dà, zdaj je šlo za senožet.

Bila je v lepem svetu in tam je bilo hrastov in macesnov nič koliko. Iskra jih ni posekal, ker so mu bili od rok. Prve besede so padle, že je bilo jasno, da se bo vnel boj. Rupar je ponudil, a Obid je rasel, kakor da mu nič ni za denar.

Ljudje so se pomaknili bliže. Klavže je zlezal s plotu, vrgel ogorek cigarete na tla in ga pohodil.

Jernač je dvignil glavo, odprl usta in zijal, z vsem srcem je pomagal Ruparju. Da bi le oni ne dobil! Obid je bil ko divji. Za gozd mu ni bilo, saj je dala drv za silo tudi gmajna, tudi za njivici mu ni bilo, a taka hiša brez senožeti je ko človek brez desne roke. Poleg tega je šlo za sina. Rupar je izgubil smeh, z brezupnim pogledom je premeril ženo. Ta mu je pomignila z očmi. Še, še. Slednjič se je jezno namrdnila in pocuknila moža za rokav.

»V tretje!« Kladivo je udarilo.

Obid se je nasmehnil preko vsega obraza in pogledal sina.

Jernač je obsedel na klopi, kakor da ga je posekalo. Z dolgim, zmedenim pogledom se je ozrl po Andrejcu. Šimen je sedel na leseni kozi, tiščal roke v žepih in gledal Obida z rahlim zaničevanjem. Njegova zmaga nad Ruparjem ga ni strla. Zganil se je z vsem telesom, kakor da se pripravlja na pretep.

Na vrsti je bila hiša z vsemi pritiklinami, z njivo pod hlevom, s sadovnjakom — skratka: vsa zemlja, ki je objemala grič in so jo oklepali plotovi in napol podrti zidovi.

Sprva je bilo vse tiho. Tudi Obid je molčal. Naj le kdo drugi prvi zine.

Šimen iz Grape se je nenadoma prestopil, potegnil hlače do pasu. »Za tega tu,« je pokazal na Andrejca, »petdesetak več.«

»In petdeset,« je vrgel Obid.

Šimen ga ni pogledal, ni se zganil. Bil je ko steber. »In sto!« je zabobnelo.

Tako se je začelo. In petdeset! In sto! Sosedje so široko odpirali usta. Stvar je postajala zabavna, Obid je imel že senožet, kako naj pusti hišo? Šimen ni odnehal, kar po sto je rasel. Stal je, kakor da je v tla zabit. Kamor se je uprl, se je vse premaknilo; če je zdivjal, je tekla kri. Nič zato, če je potem sedel. Zdaj ni šlo več za Andrejca ne za Klavžeta, šlo je za to, kateri izmed obeh, ki sta gojila staro sovraštvo, bo zmagal. Obid je čutil, da so na tihem vsi proti njemu, ki ni bil domačin, in to mu je vlivalo novih moči.

»In sto!« je zaklical tudi on, kri mu je udarila v obraz. Pogledal je sina, ki si je vihal brkice in se poskusil smehljati.

»In sto!«

Obid si je otrl pot s čela in se obupano ozrl nekam v vrhove dreves. Ob misli na visoko vsoto ga je popuščala strast.

»V prvo, v drugo...« Gospod z velikim nosom je gledal na uro in štel minute. Obid je še vedno mislil. »V tretje!« Kladivo je udarilo.

»Počakajte!« je vzkliknil Obid.

Zasmejali so se mu, da se je osramočen umaknil.

Jernač je bil ves čas ko struna. Ko je padla odločitev, je nehote plosknil z dlanmi. Nato so mu roke ko mrtve obvisle ob telesu.

Tinica je toplo pogledovala Andrejca. Julika se je bila nekam trpko zamislila. Lojze ni mogel nikomur pogledati v oči. Zvijal je cigareto, roke so se mu tresle.

Ruparica je nagovarjala Obida, naj jima prepusti senožet. Kaj mu bo, ko nima hiše? »Pojdiva,« se je ta odhrkal in pomignil sinu. A ženski: »Saj se lahko po poti zgovorimo.« In so šli.

Na vrsto je prišla napol iztrebljena gmajna. Šimen jo je dobil po vzklicni ceni. Gospodje so vstajali od mize in pospravljali spise.

Jernača je popustila napetost, zopet se je zavedel samega sebe. Bil je končno brez doma. Nagnil je glavo in gledal Andrejca. Fant je lovil z očmi Juliko, ki je govorila laško z debelim komisarjem. Šimen se je s širokim smehom okrenil proti Jernaču. Ta se je dvignil, od čudne ganjenosti mu je iztegnil obe roki.

»Tako mi je dobro, da si ti dobil... tako mi je dobro... rajši ti kot kdo drugi...« se mu je tresel glas.

»Ne jaz, Andrejec...«

»Ti ali Andrejec, saj je vseeno... saj je vseeno...«

Dà, res, zanj je bilo vse eno. Tudi če bi bil hišo dobil Obid, bi mu moralo biti vseeno. Zanj je bila izgubljena, ne bi je mogel rešiti, četudi bi jo tiščal z vsemi kremplji. Toda nekaj je moral reči. Nenadoma je začel trepetati. Segel si je z roko na oči in odšel v hišo.

Povedal je ženi, kako se je zgodilo. Ni se ji upal pogledati v oči, iskal je pipo, ki je ni mogel najti.

»Šimen, to se pravi Andrejec,« je ponavljal. »Bolje, da je domačin, ne?«

Mica je imela okamenel obraz. V očeh izraz, kakor da so ji do tistega trenutka skrivali resnico, ki jo je šele tedaj izvedela.

Jernač jo je pogledal in obstal ko okamenel.

»Kaj pa ti je?«

»Tone,« se je bolnici porajal glas iz razbolene globine njene duše. »Jaz ne morem odtod... Nočem iz te hiše... ne morem...«

Tone je bil zadet kot od strele. Od globokega presenečenja mu je zastalo srce. Kaj pa je to? Nikoli mu ni kaj omenila. Kaj si je izmislila?

Žena pa ga je gledala z nespremenjenim izrazom v očeh. Kaj je njen mož vedel, kaj se je godilo v njeni duši! Svojih čuvstev nikoli ni

kazala. Bila je sirota, ta hiša je bil njen prvi dom. Oklenila se ga je z vsem srcem, ga ovila z vsemi vlakenci svojega življenja. Nikoli ni mislila, da ga bo morala še pred smrtjo zapustiti. Prodan je bil, a si tega ni resno jemala k srcu. Še je bila streha nad njo. Podmolkel občutek, da bo umrla v tuji hiši, kot se je v tuji hiši rodila, se ji je zdajci razgorel v plamen. Težko je hropla, v grlu jo je dušilo.

»Saj gremo v Čufrovo pajštvo,« je Jernač zacepetal, »saj tam je tudi dom... Vraga vendar!«

Mahal je z rokama, kakor da nekaj duši tudi njega in lovi sapo. To Mice ni pomirilo. Debele solze so ji vrele na lica.

»Ne, Tone,« je zahlipala. »Jaz bi rada tu umrla... Saj čutim, da ne bom več dolgo...«

»Kako si čudna!« je Tone obupno zastokal.

Iztaknil je pipo v žepu, a ni vedel, kaj bi z njo. Kakor da si ne zna svetovati, je gledal v ženo, ki se je davila. Ko so prodali, nobene ni zinila, do tistega trenutka je molčala. Če bi ne bila bolna in bi v njem samem ne bilo tako mehko, bi jo trdó oštel. Toda pod vplivom ženinih besed se je nenadoma tudi njemu zazdelo, da niti ene mirne minute ne bo mogel preživeti v tuji hiši. O, da, da!

Prestopil se je in pritisnil čelo na steno kot takrat, ko je bil izvedel o sinovi smrti. Ni jokal, le telo se mu je potresalo; neznane bolečine so mu stiskale srce. (Konec)

ANTON BREZNIK

O ČASNIKARSKI SLOVENŠČINI

3. Anton Tomšič

Tomšič je bil prvi urednik Slovenskega Naroda, katerega je urejeval od 2. aprila 1868, ko je začel list izhajati, do svoje smrti maja 1871. Z ustanovitvijo Slov. Naroda prenehajo vplivati Novice s svojim jezikom. Vodilno vlogo je na mah prevzel Slov. Narod, ki je kot prvi in dolgo časa najuglednejši slovenski dnevnik vodil pismeni jezik 50 let, t. j. do razpada Avstrije l. 1918. Jezik Slov. Naroda je vplival na vse druge časnike ter na umetnostni in znanstveni jezik tega časa.

Slov. Narod so ustanovili štajerski rodoljubi v Mariboru z odločnim jugoslovanskim programom. Med drugimi točkami programa poudarjajo: »Opravičene tirjatve slovanskih bratov v Avstriji, posebno svojih južnih sosedov Hrvatov in Srbov bomo zagovarjali in povdarjali z isto resnobo in živahnostjo, kakor lastne domače. Sploh ne bomo nikdar zgrešili, da je slovenski narod koleno velike slovanske družine in po svojih silah hočemo pripomoči, da se bolj in bolj širi du-

ševna vez in vzajemnost slovanska po zameni literarnih in sploh kulturnih izdelkov med Slovani.« Nekateri osnutki programa so bili še odločnejši (prim. Iv. Prijatelj: Slovensko, slovansko in južnoslovansko vprašanje pri Slovencih na prelomu 60-ih in 70-ih let, Razprave IV. 66. sl.).

Tomšičevi sotrudniki so bili po večini štajerski vseučiliščniki in mladi izobraženci, ki so se navduševali ne le za politične, ampak tudi za jezikovne zveze s Slovani, zlasti s Srbi in Hrvati. Pri Slovenskem Narodu so sodelovali zlasti taki, ki so že pridno pisali v celovškega Slovenca, med njimi dr. Jos. Vošnjak, dr. Janko Serbec, dr. Pavel Turner, Ivan Železnikar, poznejši urednik Slov. Naroda, dr. Val. Zarnik i. dr. Vsi so se tudi jezikovno bližali Slovanom, zlasti pa srbohrvaščini. K listu so pristopili politični pisatelji, ki so bili že od prej ilirskega mišljenja kakor Davorin Trstenjak, Janko Pajk, Božidar Raič ter Ferdo Kočever in A. Kos-Cestnikov, ki sta dolgo bivala v Zagrebu in sta slovenščino mešala s srbskohrvatskimi besedami. Tako se je zgodilo, da je ilirska struja, ki od l. 1848. ni hotela več utihniti in se je po Novicah po malem še vedno prikazovala (Kobe, Jeriša, dr. L. Toman ter že imenovana Ferdo Kočever in Kos-Cestnikov) v Slov. Narodu popolnoma zmagala. Vodilni članki so vsi ilirizujoči, le kak dopisnik piše še po Noviško, edino Levstik in Jurčič pišeta čisto slovenščino; med zmerno ilirizujočimi je tudi urednik Tomšič. V prvem letniku je vpliv srbskohrvatskega jezika ter ruskih in čeških besed močen, pozneje so se nekateri — kakor je to redna prikazen pri časnikarjih — unesli in so pisali čistejši jezik. Vsi ti politični pisatelji so se šolali ob hrvatskem časopisju in so jezikovne posebnosti, ki so se jih nabrali ob njem, sipali v Slov. Narod.

Da so bili ti politični pisatelji tudi za jezikovno zблиžanje z drugimi Slovani, je za tiste čase umevno. Po sprejetju Beustovega dualizma so trepetali za usodo slovenstva in so se skušali naslanjati na močnejša slovanska plemena. Kranjci in Primorci so bili za rusko, Štajerci za južnoslovansko zvezo. Med seboj so se ločili po tem, da je skupina, ki se je zavzemala za Ruse (Levstik, Levec, Jurčič, dr. Celestin, Janko Pajk), pisala le malo ruskih besed, medtem ko se je druga skupina močno naslanjala tudi v jeziku. Le-ta skupina je imela med sotrudniki Slov. Naroda večino.

V vseučiliških društvih, iz katerih so prihajali ti izobraženci, so se pogosto sukale debate okoli izenačevanja slovanskih jezikov v večjem ali manjšem obsegu.

Dne 15. novembra l. 1867. so osnovali slovenski akademiki na Dunaju prvo slovensko dijaško društvo »Sava«; štajerski udje društva so bili že v začetku l. 1868. sprožili misel, da bi se »Sava« zlila s hrvatskim akademskim društvom »Velebitom« v eno samo slovenskohrvatsko društvo. Dne 15. februarja 1868 se je iz obeh društev ustvarilo skupno akademsko društvo z novim imenom »Jug«, ki jih je združeval, dokler niso 5. maja 1869 ustanovili slovenski dijaki spet samo-

stojnega društva »Slovenije« in je »Jug« ob koncu šolskega leta 1869 prenehal (Iv. Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta, Lj. Zvon 1924, 347; prim. tudi SN 1885, 233. 2). Slovenci so takoj od začetka pogrešali v društvu Srbov in Bolgarov; zato je bil na tedenskem shodu 17. junija 1868 sprejet predlog, naj odbor »Juga« pozove Srbsko Omladino, naj se s Slovenci in Hrvati zedini v »Jugu«. Pridružilo se je tudi nekaj Bolgarov. Na sejah se je večkrat govorilo o usodi slovenščine. Dne 6. maja so Jurčič in nekateri drugi člani društva obravnavali vprašanje, če naj Slovenci sprejmo hrvaški jezik za znanstvene spise in mnenje je bilo ločeno. Podobne debate o enotnem jeziku za Slovence in Hrvate so se v »Jugu« pogosto ponavljale. Nekateri Slovenci so predlagali, naj Slovenci opuste pismeni jezik, naj pišejo znanstvene knjige v hrvaščini, slovenščina naj ostane za pouk prostega ljudstva in v slovenske šole naj se vpelje hrvaščina (prim. Prijatelj, ravno tam 349, 414—415). Enaka prizadevanja je imela tudi »Slovenija«, ki se je maja 1869 za »Jugom« ustanovila. Štajerski visokošolci so želeli, da naj pride na spored drugega študentskega shoda, ki se je vršil 4. septembra 1869 v dvorani narodne čitalnice v Ljubljani, tudi točka: Kateri jezik naj rabijo Slovenci za višje slovstvo? Štajerski akademiki so imeli v mislih srbohrvaščino, ostali pa ruščino. Predavanje o tem je imel Fr. Levec, čigar izvajanja nam razodevajo mišljenje tedanje mladine. Rekel je med drugim, »da je med slovensko mladino o tem vprašanju dvojno mnenje. Vsi so v tem edini, da si s svojim jezikom ne moremo zagotoviti slovanske prihodnosti in zato mislijo eni, da naj se sprejme hrvaški, eni pa ruski jezik za višo slovesnost (= slovstvo)... Glede na to, da, ako se mi poprimemo ktereга si bodi jugoslovanskega narečja, ne vidimo nobenega napredka, ne nahajamo v tem za našo slovansko bodočnost prave garancije, izrekamo svoje trdno prepričanje o tem, da za višo slovesnost je neobhodno potrebno, poprijeti se jezika r u s k e g a« (SN 1869, 105. 1).

Da je tako mišljenje vplivalo na jezik Slov. Naroda, se ni čuditi. Vendar je bilo slovensko izobraženstvo še toliko vajeno domače besede, da take mešanice za trajno ni moglo prenesti. Velika večina slovanskih izposojenk se ni nikoli sprejela; nekateri izrazi so se sprejeli šele pod Jurčičevim (n. pr. čuvstvo za sl. čustvo, jadikovati, oriti, vežbati) in Železnikarjevim uredništvom (n. pr. član, odgoditi, posledica, otvoriti, predbacivati, sličen, svrha, zapamtiti), ko so bila tla za slovanske izposojenke ugodnejša. V tem času se je začelo rabiti tudi več srbskohrvatskih oblik (n. pr. jednak nam. enak, oseba nam. oseba, predlog pro- za slov. pre-, n. pr. proklinjati), ki so se ohranile v časopisju do Pleteršnika, ki je zopet uveljavil več slovenskega oblikovja.

V tem času se je začel tudi naval mednarodnih, t. j. romanskih časnikarskih tujk, ki bodo počasi Germanom in Slovanom uničile

jezik. Tako moremo reči, da se je pravi časnikarski jezik pri nas začel s Slovenskim Narodom.

Iz prvih letnikov SN so se za stalno udomačile sledeče srbsko-hrvatske izposojenke: četa, dirniti, dragocenost, podroben, povod, propalica, razmotriti, slučaj, smatrati, težiti, uvaževati, vest; predlogi napram, vočigled; raba orodnika brez predloga rodom, početkom, koncem itd.

č e t a; slovenščina je rabila za to k r d e l o, česar srbohrvaščina ne pozna. Prve čete so pripeljali k nam že ilirci v Sloveniji 1849, 118; pozneje piše Slovenec l. 1866., 211 o krdelu Garibaldijevih prostovoljcev, ali v isti sapi jih imenuje tudi: četa Garibaldijevih prostovoljcev. Jurčič je še pošiljal l. 1877. po SN več mesecev ruska krdela na Balkan, pozneje se je domača beseda vedno bolj gubila in se le redko rabi, n. pr. vedno nova vojaška krdela (Železnikar SN 1883, 2. 1). Bolgarska krdela bodo le obotavljajoč se šla iz sovražnikove dežele (dr. Danilo Majaron, SN 1885, 295. 1). Kako se je beseda v vojaškem jeziku izgubila, nam kaže n. pr. dr. I. Tavčar, ki rabi za vojaški pojem četo, za nevojaški pojem krdelo: turški vezir, lenuh Mustafa je z divjimi svojimi četami ležal pred dunajskim ozidjem (SN 1881, 168. 1; podpisan: —r—); v isti sapi rabi za isti pojem krdelo, ko ne misli na vojaščino: Ali ta gospod nij sam v deželi; krog njega je zbrano krdelo, ki temnih oči in s temno dušo opazuje narodno naše delovanje, želeč itd.; malo dalje: Kakor ono fanatično krdelo, kateremu je tipus in glavni zastopnik gori omenjeni gospod (SN 1881, 166. 1). V istem članku piše Tavčar: Slovenci smo jednaki malej vojnej četi sredi sovražnih armad; toda: krdelce zagrebških gospic (oboje SN 1882, 123. 1); enako: slovenske in hrvatske čete proti osmanskim armadam (123. 2). Bil je (Bleiweis) bojniki, ki je plahe čete k novemu navalu naužigal, ki je sovragu sekal najhujše rane in zapodil v beg krdela njegova (SN 1881, 273. 1). Primerjaj še: krdelo svobodnjakov (v nemškem državnem zboru) bode odslej Bismarcku služilo le za ironične opazke (SN 1887, 46. 1).

d i r n i t i; prvi je zapisal v Novicah 1865, 98 Jos. Blaznik: dirnuti v srce; SN 1868 pa že pogosto piše: nemilo me je dirnil glas iz Gorice (78. 1); članek je neljubo dirnil (102. 4) itd.; shr. izraz se rabi samo za neugodno občutje; prim. slov.: Da imajo ravno tiste nemške časopise, kateri nas Slovence najbolj psujejo, bode gotovo vsakega bridko z a d e l o (Levstik, Sl 1866, 279). Kakor nekdanj kralja Belzacarja plamteča roka, ki je napisala na steno njegove palače tri pomembne besede, tako je nemilo zadela sredi zabav kralja Milana brzobjavna vest (Železnikar SN 1883, 217. 1). Tako nemilo zadene kneza Battenberga (SN 1886, 259. 1).

d r a g o c e n o s t je slaba beseda, ker pomeni lastnost kakega dragega predmeta, ne predmeta samega; zato je tem bolj škoda dobrega domačega izraza dragotina, ki je zdaj že pozabljen. Vodnik je pisal: na barkah so Dragotine pelali (Novize 1799, 41. 7;

Slovenija 1849, 98: dragotine. En sam bankir ima desetkrat več premoženja kakor so vse dragotine vredne, ki jih imajo cerkve (N 1859, 238). Kraljeva rodovina (v Neapolju) spravlja cekine in druge dragotine že na ladije (N 1860, 280); narodnost je največja dragotina (SN 1872, 125. 1).

p o d r o b e n, podrobnost so vzeli časniki iz srbohrvaščine, leta ima to iz ruščine; domač izraz **n a d r o b e n**, **n a d r o b n o s t** je že pozabljen, dasi je po časnikih še dolgo živel. Že Vodnik ima v francoski slovnici 1811, 108 je *detaillé*: na drobno povém; ne bomo dajali nadrobnih navukov (Babištvo 207). Izpraševal jo je o tem nadrobneje (Jurčič, *Mej dvema stoloma*). Iv. Prijatelj je pri Jurčiču domače oblike nadomestil z ruskimi, n. pr. da bo našega moža drobneje poznal, Jurčič, *Glas*. 1867, 201; Prijatelj: podrobneje (IV. zv. 196). Drugi zgledi: dal si je šolske naprave prav na drobno razložiti (N 1866, 7). Iz bojišča pri Kustoci se še le zdaj bolj na drobno pozvedujejo dogodbe (N 1866, 219). Mi se nismo na drobno bavili s parlamentarno kazuistiko (SN 1881, 127. 1). Nemški pesnik Gottfried Kinkel je svojim rojakom na drobno dokazal, da mora biti tudi slovenski del Ilirije v nemškem »bundu« (Jurčič, SN 1880, 36. 1); nadrobna razlaga (SN 1869, 104. 1). Druge nadrobnosti opuščamo iz te razprave (SN 1886, 276. 1).

p o v o d (shr., vzeto iz rušč.) izpodriva domačo **p r i l i k o**. V SN 1868 rabi isti pisatelj za isti pojem oba izraza, kar dokazuje, da se pomena izposojenega izraza ni zavedal: srca so nahajala dovolj povodov dajati itd. (1. 1) pa: Novi dve postavi ste dajali liberalizmu prilike dovolj, razvijati svojo zmagonosno zastavo (3. 1). V političnem življenju čestokrat neznamenit slučaj daje **p r i l i k o**, opazovati ali vsaj domnevati, kaj se godi za kulisami, za katerimi se kuje osoda narodov (SN 1882, 29. 1). Deželne sodnije svetnik dr. V. dobil je povodom svojega umirovljenja naslov in značaj nadsodnijskega svetnika (SN 1887, 18. 3); drugod piše za isti pojem: ob priliki Gambettine smrti (SN 1883, 12. 1). Danes zvečer ob 6. uri poroči se gospod dr. Ivan Tavčar z gospodično Franjo Košeninijevo. Včeraj zvečer bili sta tem povodom pred gospodične neveste stanovanjem dve sere-nadi (SN 1887, 23. maja).

p r o p a l i c a, propal je slov. **i z p r i j e n e c**, **i z p r i j e n**, česar srbohrvaščina nima. Da se pisatelji istega pomena obeh izrazov ne zavedajo, kaže primer: V Carigradu sijajni sultanovi gradovi, vnanje znamenje moči in bogastva, sledovi propadanja in izprijenja (Železnikar, SN 1885, 68. 1). V današnjih časnikih je vse propalo, še pred desetletji se je govorilo slovenski: boj med spridenim poganstvom in mladim krščanstvom (SN 1873, 294. 1); kraljica Izabela, spridena ženska (Šuklje, SN 1876, 108. 1). Nemško novinarstvo v Avstriji je res strašno sprideno in lažnjivo (Jurčič, SN 1877, 198. 1); v istem letniku: spridena birokracija (238. 2), izprideno sodišče (209. 2). Bajoneti, poli-

cija in spridene sodnije ne morejo nadomestiti razdejanja svetinj v srcu narodovem (SN 1878, 130. 3).

r a z m o t r i v a t i ; časnikarji razmotrivajo, premotrivajo in uvažujejo, a ne vedo, da oba prva izraza v srbohrvaščini ter tretji izraz v ruščini isto pomenijo kar slov. razmišljati, premišljati, pretehtavati, preudarjati itd. Zgledi: Preudarjaje vse to moramo čuditi se, da takšni možje nasprotujejo načelu narodnosti (Sl 1865, 233). Pevčeve besede »Vremena se bodo Kranjcem zjasnila« mi prihajajo na misel, ko premišlujem sedanjo dobo (Levstik, Sl 1865, 267). Morgenpost naravnost prizna, da bode treba federalizem resno v preudarek vzeti (SN 1869, 38. 1). Na to važno vprašanje smejo le vsi Slovenci po natančnem, vsestranskem premisleku odgovoriti (N 1866, 272). Berite (volilni razglas) pazljivo in pretehtajte ga (N 1867, 25). Slovenskemu narodu v preudarek (naslov članka SN 1870, 33. 1). Ta sklep je bil storjen po zrelem preudarjanju (N 1866, 374). To je premisleka vredno (SN 1868, 63. 2). Pod predsedstvom Napoleonovim bo minister-ski zbor preudarjal rimske zadeve (N 1862, 356). Sivi oblaki krijejo politično obzorje, toliko večja je torej potreba, da svoje notranje zadeve prevdarjamo mirno (N 1864, 77). — Pogosto se rabi ruski izraz nam. slov. u p o š t e v a t i , n. pr. Vlada noče uvaževati ljudskih zastopnikov (SN 1869, 126. 1).

s l u č a j je že precej spodrinil domača izraza: 1. naključje, 2. primerljaj, primer. Shr. izraz je prvi uvedel dr. V. Zarnik (N 1862, 222: slučajno); N 1865, 347: od slučaja do slučaja = primer), a se pomena ni zavedal, sicer bi ne bil zapisal: tacega slučaja in primerljeja nisem našel (N 1867, 45 slučaj tu pomeni = primerljaj). Slov. izraz se je še pisal pod Jurčičem, pozneje se je jel opuščati in so redki primeri, kakor: ali nalašč ali pa po naključju (SN 1885, 76. 1). Nemčija je Francijo (1870) premagala s pomočjo naključja (dr. Majaron SN 1887, 28. 1). Šel sem po naključbi mimo gostilnice (Levec, SN 1871, 136. 2). Enakega pomena slučaj = naključje se tudi Jurčič ni zavedal, kar kaže primer: kako se slučaj in naključje veže meni na uslugo (Jurčič, Doktor Zober 1876, 97).

s m a t r a t i . Danes bi že marsikdo debelo gledal, če bi rabili nam. tega slov. izraze, kakor so jih še nedavno pisali. Nekaj primerov: Srečnega se č i s l a m , da sem si ta stan izvolil (N 1865, 409). Cesar Napoleon se bo presrečnega čislal, ako mu pride naslednik na svet (N 1856, 84). Najmanj za tako velikega moža (kakor so Rieger, Palacky) se je Svetec do zdaj čislal (Levstik, SN 1868, 6. 1). Srečnega se čislam, da naš zaveznik našo politiko poterjuje (N 1861, 248). Nemci so našo Slovenijo za nekako svojo domeno ali državno posestvo imeli (Levstik, Sl 1866, 349); isti pojem je dr. Tavčar izrazil s shr. izrazom: Naš list pridobiva več simpatij v krogih, katere so oni do zdaj za svojo domeno smatrali (SN 1881, 295. 1). Srečnega se štejem, da ti morem pomagati.

težiti, težnja; prve težnje imamo že v Novicah 1861, 225; glagol težiti se prikaže v prvih letnikih SN in postane najbolj rabljena časnikarska beseda. Kmalu pa ne zadostuje več samo shr. izraz in je treba privzeti še rusko *stremeti*, *stremljenje*, kar pomeni isto, kar shr. težiti, težnja, slov. prizadevati si, prizadetev, prizadevanje. Da pisateljem ti pomeni niso znani, dokazujejo soznačni (sinonimni) izrazi, n. pr.: V njem smo svoje težnje in prizadevanja (!) videli vtelesena (SN 1884, 21. 1). Ker so češke težnje in njihova prizadevanja identična z našimi (SN 1881, 97. 1). Da shr. in ruski izraz isto pomenita, kar zgoraj naštetih slovenski, se lahko prepričamo iz vzporednih primerov. Dr. Dominkuš je napisal nem. brošuro *Die nationalen Bestrebungen der Slovenen* (Graz 1869), kar je SN prevel: Narodna prizadevanja Slovencev (1869, 46. 1); rabijo se tudi oblike prizadetev, prizadeva, prizadetje, n. pr. Tak slovanski kongres bi imel velik pomen, ker bi se prizadetje Slovanov razodele (SN 1871, 19. 2). Zoperniki naj spoznajo pravičnost naših prizadetev (N 1862, 1). Mi nismo v principu nasprotniki narodnostnih prizadev (SN 1869, 41. 2). Vsa prizadetja za avtonomijo (Levstik, Sl 1865, 267). Dalje: Ravnateljstvo Kranjske hranilnice našim prizadevanjem ni baš naklonjeno (Železnikar, SN 1884, 212. 1). Nemci niso baš navdušeni za naša narodna prizadevanja (Železnikar, SN 1885, 171. 1). Pogosto se rabi v pomenu slov. meriti na kaj, siliti, nagibati se, n. pr.: Katoliška akcija teži za tem, da se laiki udeležujejo apostolata (Bog. Vest. 13, 35), slov. meri na to, n. pr.: Naše želje merijo na to, da se narodu bodočnost zagotovi (SN 1874, 37. 1). Naše prizadevanje bode merilo na to, da se mir ohrani (Jurčič, SN 1879, 14. 2). Tudi Slovenci se štejemo k Jugoslovanstvu. Na to gre in meri vse naše delovanje v poslednej vrsti (Jurčič, SN 1878, 263. 1). Vse Daničičevo delovanje meri na to, da bi svoje rojake naučil pisati v čistem srbskem jeziku (SN 1878, 24. 1). Nemci težijo proti jugu (dr. Serbec, SN 1878, 228. 1). Isti pojem je slovensko izrazil Železnikar: Nemčija sili proti vzhodu (SN 1882, 241. 1).

vest; slov. je *novica*, česar srbohrvaščina nima. Zlepa ni kaka srbskohrvatska beseda tako odpihala slovenski izraz kakor ta. Ko se v tem času začne rabiti *vest* (posamično so pisali že ilirci v Sloveniji 1848, 206: *Vesti iz Štajera*; 1849, 23: *vesti* [novice], kar se pa še ni sprejelo), noben pisatelj več ne pozna slov. izraza in je prava redkost, da ga po dolgih letih srečamo pri dr. D. Majaronu v SN 1885, 84. 1: Družbo je zadela pohlevna novica, da je ruski general Komarov prepodil Afganec; ta novica je pretresla emirja. (Dalje)

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Ivan Cankar: **Zbrani spisi**. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Založila Nova založba v Ljubljani. Trinajsti zvezek, 1932, str. XX + 360; štirinajsti zvezek, 1932, str. XVI + 316; petnajsti zvezek, 1933, str. XXII + 330.

Nova založba neutrudno skrbi za to, da bi Slovenci čimprej imeli v celoti zbrano delo svojega največjega pisatelja. Dosledna svojim načrtom in obljubam je izdala, vključno današnji težki gospodarski stiski, v času od lanske pa do letošnje velike noči troje knjig, trinajsti, štirinajsti in petnajsti zvezek. Do celotnega dela Ivana Cankarja potemtakem nismo več daleč.

Ti trije zvezki obsegajo naslednja dela: Za križem, Sosed Luka, Kurent (XIII.), Pesmi 1908, Nioba, Črtice in novele 1907—1909, Hlapci (XIV.), Troje povesti in Črtice 1910 (XV.). Vsi ti spisi so bili objavljeni in so v glavnem tudi nastali 1907—1910 (le nekaj črtic iz zbirke »Za križem« je starejših, a knjiga »Troje povesti« je izšla šele 1911). Ne le po času, v katerem so nastala, marveč tudi kot izraz in podoba Ivana Cankarja človeka in pesnika so si ta dela motivno, idejno in oblikovno zelo blizu drugo drugemu. Urednik je to enotnost poudaril tudi v uvodih, ki se med seboj pojasnjujejo in dopolnjujejo.

Lahko rečemo, da nam bodo šele Zbrani spisi odkrili Ivana Cankarja kot »historični pojav«, čeprav je živel in živi v nas tudi mimo njih kot idealni lik velikega pisatelja ter kot neumrljiva duhovna moč. Delo, zbrano v celoti, ki bo spopolnilo tudi naše pomanjkljivo znanje o pisatelju in njegovem delu, zveza med posameznimi spisi ter njih življenjska osvetlitev pa nam bo po urednikovih analizah, upajmo, pomagala združiti navdušenje iz pietete z resničnim pojavom Ivana Cankarja. Urednik, ki je zato svojo analizo pisatelja utemeljil biografsko-psihološko, idejno in stilno, sodi, da so »sedaj, leta 1909... vse bistvene sestavine Cankarja pesnika in človeka gotove...« To leto, okrog katerega so neposredno pred njim in za njim nastala dela trinajstega, štirinajstega in petnajstega zvezka, se je »življenje Ivana Cankarja popolnoma izpremenilo«. Pisatelj je takrat nevede za vedno zapustil Dunaj, kjer je živel in pisal toliko let, in se je nato po kratkem bivanju v Sarajevu naselil v Ljubljani, s čimer se pričinja »zadnje razdobje njegovega življenja«. Dasi sta bila življenje in umetnost pri Cankarju vedno

najtesneje spojena, nas urednik sedaj še posebej opozarja: na dejstvo, da samoizpovedi, literarno izpraševanje vesti, kultiviranje individualne nrvnosti v pripovedni formi, obnova majhnih osebnih doživljajev in mučnih misli ter notranjih bojev postaja vse bolj in bolj pomemben predmet pesnikovega fabuliranja (XIV., str. IX.), za kar nudijo primere zlasti krajše črtice, pravtako pa tudi večja dela, n. pr. »Hlapci«.

S to zunanjo spremembo pa je v zvezi ena najpomembnejših peripetij v pisateljevem življenju — »umiritev in konsolidacija« njegove miselnosti. Ivan Cankar, v čigar duševnosti ni najti mnogo sledov eklekticizma, je sicer že od vsega začetka vkljub osebnemu dvomu in raznim vplivom (Nietzsche), kazal izrazito idealistično usmerjenost. V tem obdobju pa se pesnik tako rekoč »najde«. Zato urednik v vsebinskem oziru poudarja zlasti dvoje: prvič razodevajo skoraj vsi ti spisi C. tako zvano »filozofijo hrepenenja«. To je nekakšna osnovna nota njegovega idealističnega stremjenja ter njegovega umetniškega novoromantizma. Nesoglasje med umazanim življenjem sredi ljudi tega sveta, med sebičnostjo in podlostjo množice pa med svetom sanj in idealov, to je glavni izvor C. umetniškega ustvarjanja. Isti razkol, ki je nekoč Prešernovemu »srcu rane vsekal krvave«, je iz Cankarja napravil »Bolnika« (XIV., str. 3.), kar je priljubljen motiv romantikov. Iz tega se rodi hrepenenje, ki vodi človeka v oni skrivnostni svet, kjer je doma njegova duša.

Drugo, kar poudarja urednik v zvezi s to osnovo (motiv hrepenenja), pa je zvezanost tega hrepenenja z etičnim in religioznim iskanjem, z iskanjem zadnjega smisla. Že v svojih mladih letih je Cankar obsodil naturalizem, estetsko in vsebinsko, ker mu je pomenil le »kos vsakdanjega življenja brez vsebine, brez ideje, brez vsake zveze z večnostjo«. Sedaj pa je njegov nekdanji romantični idealizem, za katerega je značilna tudi preusmeritev od pesimizma k optimizmu, zadobil »transcendentalne temelje«. »Pozitiven del miselnega in čustvenega sestava, kakršnega predstavlja historični Ivan Cankar izza l. 1909., je vera v Boga — »Luč je in Bog je, radost in življenje!« — in v posmrtno življenje.« (XIV., str. VIII.). Za njegovo razmerje do religije in še posebno do katoličanstva, prinaša uvod v trinajsti zvezek na strani XV.—XVIII. zgodovinsko pomemben dokument o pesnikovem bivanju v Sarajevu jeseni 1909, po katerem sedaj prav za prav šele moremo razumeti tudi »Hlapce«, vsaj v kolikor so del pisateljeve velike samoizpovedi.

Pravtako nas urednik v teh uvodih opozarja na véliki pomen etičnega pojmovanja življenja v C. spisih. Sedaj vidimo, kako napačno so pisatelja sodili tisti, ki so govorili pri njem samo o estetični lepoti umetniške oblike, kakor da bi bil Cankar larpurlartist. Ne, on nasprotno išče in odgrinja pred nami zlasti tudi etično lepoto, katero človek ostvarja v duhovnem svetu svoje notranjosti s plemenitostjo in trpljenjem. Prav prizadevanje, da najde smisel, in sicer globlji, metafizični smisel trpljenja, je za C., razklanega romantičnega dualista in tragičnega človeka, nadvse značilno (prim. »Legendo o Kristusovi suknji«). Tu pa imamo sedaj že nakazan prehod v njegovem vsebinskem in formalnem svetu. Ivan Cankar, pesnik sanj in hrepenenja, je bil tudi borec v bojni črti proti zlaganim družbenim idealom. V tem življenjskem univerzalizmu je bil podoben edinole Franu Levstiku. V zgoraj

omenjenem etičnem pojmovanju človeka, ki duhovno zmaguje nad tako zvanim »življenjem«, pa moramo iskati vzroka, da Ivan Cankar ni samo umetnik, marveč tudi etični borec in kritik javnega življenja. Njegova umetnost tako ni bila »l'art pour l'art«, a tudi ne samo v zvezi z njegovim osebnim, marveč tudi s kolektivnim življenjem. Ivan Cankar umetnosti ni nikoli pojmoval kot osebno zadevo, pravtako pa je bil tudi globoko prepričan, da ima notranja etična in duhovna borba vsakega poedinca vedno velik pomen tudi za celoto, za narod in za človeštvo. Tu so tudi osnove njegovega socialnega nazora, ki ga je urednik postavil v ostro nasprotje s historičnim materializmom: »Če oznanja historični materializem vsemoč ekonomskih razmer, oznanja Ivan Cankar zmagoslavje duha; če pričakuje marxizem rešitve človeku iz srečno izbojevanih razrednih nasprotij, je pričakuje Ivan Cankar iz prebujene individualne vesti. To sta dve v osnovah si nasprotni naziranji: marxizem je ekonomski materializem, Ivan Cankar je spiritualistični idealizem.« (XIII., str. IX.). Razen hrepenenja in idealističnega optimizma, je motiv v spisih teh zvezkov tudi socialna in narodna problematika, za kar so priče »Za križem«, »Kurent« in »Hlapci«, ki so hkratu najvidnejši in najpomembnejši spisi v njih. Značilna pa je razlika med simbolično zamisljivo »Kurenta« ter »Hlapci«, kjer je sociološko okolje ter časovno ozadje tako konkretno, da po tej strani — mimo občeveljavnega idejnega poudarka — vplivajo danes v resnici že kot zgodovinsko »ogledalo časa«. Delo je tudi danes, po več ko dvajsetih letih, še vedno živo in silno aktualno. Urednik je dramo vsebinsko in oblikovno analiziral v uvodu k štirinajstemu zvezku; razen »satirične drame s tendenco proti breznačajnosti« vidi v njej tudi »izraz individualnega etičnega boja«. Dasi je oboje pravilno, bo mogoče »Hlapce« še podrobneje osvetliti, zlasti ker dokazujejo, kakor nobeno drugo Cankarjevo delo, tisto, kar je urednik v XIII. zvezku takole formuliral: »Mnogi bi hoteli gledati Ivana Cankarja enostavnega, prozornega in doslednega kot napisan program in kot izgotovljen program porabnega v lastnih idejnih dvomih in bojih ter dnevnih potrebah in mukah našega narodnega življenja. A Ivan Cankar ni tak; ne moremo ga vtekniti v nobenega izmed idejnih okvirov tedanjega ali sedanjega marxizma, naprednjaštva ali katolištva, če nečemo potvarjati zgodovinske resnice in sile storiti ali onim idejnim okvirom ali pesniku.« Priznati je treba, da je urednik vprašanje Cankarjevega nazora objektivno naslonil na dokumentaričen biografski in umetniški material.

Razen te psihološke in idejne analize, ki je izčrpna zlasti v uvodu trinajstega zvezka, se je Izidor Cankar s posebno vnemo lotil tudi stilne analize. Že v uvodih k prejšnjim zvezkom je opozarjal na idealistične prvine Cankarjevega umetniškega sloga. Sedaj pa je podal v uvodu petnajstega zvezka še podrobnejšo analizo in definicijo stila. Pri njem loči kot dve skrajni možnosti naturalizem (na skrajni levici) in idealizem (na skrajni desnici). Ivan Cankar da se je skozi vsa leta svojega pisateljskega delovanja najrajši gibal okrog tega idealističnega pola. V zvezi s prejšnjimi vsebinskimi dognanji ugotavlja urednik, da je za formo in snov odločilno vedno umetnikovo svetovno »naziranje« (ne miselni sistem!). Znak pisateljevega idealističnega stila je tudi »vezanost« v gradnji, prava pravcata »arhitek-

tonika«, kar urednik ponazori s podobami. Važno pa je poudariti, da pri tem zavrača misel, češ, da je ta oblika pri pisatelju bila hotena ali priorna. Ne, oblika, tudi če ni »svobodna«, marveč »vezana«, se rodi šele iz vsebine, iz doživetja, iz čuvstva, iz misli, iz svetovnega »naziranja«. Nedvomno je, da bodo ti uvodi, ki so med najboljšimi, mnogo pripomogli k razumevanju Ivana Cankarja ter ga približali marsikomu, ki je doslej morebiti teže razumel eno ali drugo potezo v njegovih spisih. France Vodnik

Leposlovje naših knjižnih družb.

Ivan Zorec, **Beli menihi**. Slovenskih večernic 85. zv. Izdala Družba sv. Mohorja v Celju 1932. — Slavko Slavec, **Med srcem in zemljo**. Izdala Goriška Matica v Gorici 1932. — Hermynia zur Mühlen, **Včeraj je bilo, jutri bo...** Pravljice. Poslovenil A. C. — A. Rožmanec, **Sirene tulijo...** — Ivan Molek, **Dva svetova**. Vse tri izdala Cankarjeva družba v Ljubljani 1933.

Našemu leposlovnemu proizvodjanju v veliki meri določata smer in podobo periodični list in knjižne družbe z vsakoletnimi izdajami. Oba morata vršiti svoje obveznosti do naročnikov brez ozira na morebitno pomanjkanje resničnih kvalitetnih del; oba torej v neki meri izsiljujeta literarno ustvarjanje, s čimer pa jih ne dolžim, da množita samo količino, zakaj intenzivnost splošnega literarnega prizadevanja brez dvoma stopnjuje možnost in verjetnost, da se nam zbudi pravi umetnik, resnična mojstrovina. Zato ne moremo pričakovati, da bi nam listi in knjižne družbe mogle redno nuditi odlična literarna dela zlasli iz tiste izrazne nuje, ki je korenina vsaki pravi umetnini, dela, ki bi nastala tudi brez vseh vnanjih pobud. Tega ne zmore niti čisto umetnostno usmerjen list ali družba, kaj šele, če jima je prvi namen ljudsko vzgojnega značaja v določeni smeri, ki mora biti z njo v skladu tudi njuno leposlovje. S tem nikakor ne odrekam listom in književnim družbam možnosti, da se v njih okviru rodi velika mojstrovina; ne, prepričan sem, da se more roditi odlično literarno delo, ki bi se izvrstno krilo z namenom katerekoli družbe ali lista, ali čim ožje so njune zahteve, tem redkeje se bo ponavljalo.

Ob pomanjkanju takih mojstrov in se morajo listi, knjižne družbe in njih naročniki zadovoljiti z bolj ali manj uspelimi proizvodi pridnosti in nadarjenosti. V takem primeru se dela že spočenjajo rada v smeri namenov različnih smeri. Pri takih delih utegnemo občudovati veliko in obširno pisateljevo izobrazbo, njegovo izrazno spretnost, duhovitost, a pri vsem tem bomo imeli občutek, da se delo ni utrnilo iz življenja samega. Dokler taka dela ne ubijajo okusa za resnično lepoto, ne oglašajo sebe za edino pravo umetnost, marveč obstajajo skromno to, kar so, ni da bi jih odklanjali. Jasno pa je, da ob pomanjkanju resničnih umetniških vrednot toliko laže in upravičeneje odklanjamo delo z neumestnostnih (idejnih, vzgojno socialnih) razlogov.

Če s tega razgleda presojava leposlovje, ki so nam ga nudile družbe zadnje leto, moramo prvo mesto priznati pač Ivanu Zorcju in njegovi zgo-

dovinski povesti »Beli menihi«. Dasi je povod povesti zrasel morda iz vnanje prilike (jubilej stiškega samostana), je vendarle treba priznati, da se je pisatelj za svoje delo skrbno pripravil, se poskusil uživeti v čas 12. stol. in njegov družabni ustroj. Povest je zrasla v celoti iz tiste ljubezni do naše zemlje in kmeta, ki je narekovala pisatelju že »Domačijo ob Temenici«, le da je tu poskusil zajeti preko samo krajevne in značajne podobe tudi v časovno razvojno. Zgodba je razpredena zelo na široko, saj skuša objeti vse tedanje sloje: grad, kmeta in cerkev ne le v poedincih, marveč v celoti. Zato je tudi razumljivo, da presega obseg večerniške povesti in smo dobili šele prvo knjigo, kjer smo komaj spoznali vso pisano družbo.

Razpoloženje takratne grajske gosposke nam pisatelj razkazuje ob višnjegorskih grofih. Pri starejših dveh nam kaže tedanjo splošno težnjo k propadanju plemstva: po prvih življenjskih neuspehih se jima v brezdclju hoče mladostna moč sprevreči v roparstvo. Iz Eme in Ditrika pa še diha staro plemstvo po srcu in rodu, ki živi iz ljubezni do žene in vere. Kljub nadrobnemu opisovanju grajskih ljudi, njih življenja in mišljenja imam vendarle vtis, da je ves ta svet brez prave življenjske sile, ker ne ve prav za prav, čemu živi; kar se godi na Gradu, je tako slučajno in prigodno, da pravega grajskega dela in pomena, njegove življenjske upravičenosti iz povesti ne dojamemo. Pisana podoba ljudi in gradov z vsemi nasprotji, sovražnostmi, prijateljstvi in častmi nam vendarle ne odkrije njih človeške in socialne problematike, iz kakršne je živelo tedanje plemstvo, kaže nam ta svet marveč bolj z idilične in groteskne strani. Zato imam občutek, kakor da je ta svet mnogo bolj umsko nego življenjsko dojet. Prav sličen vtis imam tudi ob samostancih, ki je vanje pač hotel položiti neko individualno različnost, a je ostala preveč shematična, da bi mogla koga prepričati.

Brez dvoma največ življenjske sile in resničnosti je v kmetem življenju. Svobodnjak Trlep, Hotimir, Živka, Vitogoj so živi ljudje, ki niso le plod spoznanja, marveč pravega doživetja. Iz njih diha pristna ljubezen do zemlje, močna zraslost z življenjem, iskreno čuvstvovanje in prava kmetška modrost. Pa tudi tu imam vtis, da je Zorčeva moč predvsem v statičnem podajanju življenja, dočim se mu dinamika v dejanju neprestano izgublja v opis. Morda prav zato vse konflikte tako hitro in lahko izravna. Morda prav zato manjka celotni povesti neke močne napetosti, ki bi enotno rasla iz vse zgodbe. Ob njej bi številni dogodki dobili čisto drugo perspektivo, drugačne poudarke in bi bili organičneje zvezani med seboj. Tudi samostan v Stični, ki se pojavi kot novost v kraju in družbi, ne prinaša v ta svet nič v enoto zgoščenega napona, tako da se pojavi v bipolarni družbi (grad in tlačan) še tretja, izravnavačja sila. S tem je sicer socialna vloga novega samostana zgodovinsko objektivno pravilno podana, a nam kljub temu ostaja danes tuja. Današnji bravec bo pogrešal sodobne problematike, ki je išče tudi v dogodkih in ljudeh iz preteklosti; pogrešal jo bo pri ljudeh, pogrešal pri družbi in v dogodkih. Morda je nosi še največ svobodnjak Trlep v svojem razmerju do gradu in samostana, dočim je Hotimir pri vsej moči in živosti vendarle samo zaljubljen kmetški fant, ki mu odpor proti gradu ne izhaja iz socialnega položaja. Prav zato bo ta zgodovinska podoba,

ki jo je pisatelj okrasil z različnimi ljudskimi navadami in vérovanji, kljub vsej prizadevnosti puščala današnjega bravca hladnega in ga ne bo prepričala o važnosti in potrebnosti kake takratne osebne ali družabne vrednote.

Pohvaliti pa je treba Zorca in uredništvo Mohorjeve družbe za jezikovno skrb, ki jo posvečajo svojim delom. Morda se tu in tam čuti iz povesti iskan izraz, s čimer je pisatelj morda hotel dati jeziku nekoliko arhaičen poudarek, da bi se boljše ubrala zgodba in izraz; včasih se zdi, da Levstikov ali Jurčičev izraz zazveni nekam tuje, ker ga srečamo v drugačnih zvezah, nekateri provincializmi in narečni izrazi se zelo pogosto ponavljajo. Čeprav niso vse izrazne podobe posrečene, je treba s priznanjem omenjati skrb za lepoto izražanja. V celoti lahko rečemo, da s povestjo nismo dobili sicer kake nadpovprečne mojstrovine, a vendarle delo velike pridnosti in deloma tudi resnične živosti.

Podobno je tudi s povestjo Slavka Slavca »Med srcem in zemljo«. Zdrav kmetski fant ljubi nežno, pravljичno zasanjano tovarniško delavko Tončko, a kadar je delal sredi polja z zdravim, močnim, veselim dekletom Ivano Lukmanovo, »mu je pamet navdihovala, da bi taka ženska dobro sodila v Kraljevo hišo« (str. 23). Tako omahuje mladi Mirko med mladostno sanjo srca in zdravo slastjó zemljé, dokler se mu mladostna sanja ne razbije ob nenadni živčni obolezosti Tončke, pri čemer bi bil skoraj sam postal žrtev; končno pa je zmagalo zdravje zemlje in Tončka je ob Mirkovi poroki z Ivano utihnila kakor sanja. Kakor je že iz osnovanega motiva zgodbe razvidno, se v povesti prepletata pravljični svet ljubezni in realnost kmetskega življenja, a se pri Slavcu jasno čuti, da mu je realizem zemlje mnogo bolj po srcu nego svet sentimentalnosti. Zato je Ivana z vsem kmetiskim okoljem podana mnogo živeje nego Tončka, ki nam ostane kljub vsej intimnosti tuja in nerazumljiva. Ob ta glavni motiv je pesnik postavil še socialno napetost med bogatim Kraljem in siromašnim Mušičem, Tončkinim očetom. Oba motiva sta zvezana po Mirku, ki bi rad premostil socialno razliko med obema hišama z ljubeznijo do Tončke, a se mu je ob tem poizkusu zamajal dom, dokler si ga ni utrdil v ljubezni do Ivane. Iz povesti diha zares doživeta ljubezen do zemlje, dočim v ljudeh le malokdaj zabrne pravo emocionalno življenje. Tudi Slavec išče v jezikovnem pogledu neko domačnost, zato rad sega po domačih narečnih izrazih, ki nam jih je že mnogo zapisal Erjavec. Sem in tam so njegove podobe zares lepe in nazorne.

Obema povestima je skupna ljubezen do zemlje, a Zorcu je ta ljubezen hkrati služba božja, je tesno zvezana z religioznim svetom, tako da se Trlep in Hotimir bolj mečita ob njej kakor ob duhovnikovi besedi. Ne tako pri Slavcu, kjer je ta ljubezen pač zdravilna in odrešilna, čeprav bridka, a ostaja popolnoma v mejah naravnega reda. Ne pri eni ne pri drugi izmed povesti ni poleg te ljubezni do zemlje občutna težnja po vplivu v kako drugo smer. Vse drugače je s tendenco pri naslednjih treh knjigah Cankarjeve družbe. V vseh treh je tako močno poudarjena, da ji je leposloven element čisto podrejen, da čutiš iz knjig samih, kako ima vsa umetnost le toliko smisla, kolikor služi ideji.

Največ umetniških zametkov je pač v H. Mühlenove pravljicah »Včeraj je bilo, jutri bo...«; sicer niso izvirno slovensko delo, a so za literarno usmeritev Cankarjeve družbe značilne. Diši sicer nekoliko po šoli, če nam pripovedujejo svoje zgodbe premog, vžigalice, steklenica in podobni predmeti, a je treba vendarle priznati, da za temi predmeti res tiči otroku tako neznan svet, kakor mu je neznan pravljični, a da mu je poznanje poslednjega, utopičnega, mnogo manj potrebno in koristno kakor prvega, realnega. Ali zdi se mi s pravljico notranje neskladno, če iz teh pravljic žehti v otroško dušo mnogo več sovraštva do vseh in vsega, kar ni socialistično, nego sočutja in ljubezni, ki sta prava osnova za vzgojo socialno čutečega človeka. To ni družbo prerajajoči vpliv; iz takega sovraštva in odpora do vsega obstoječega se more roditi le razdirajoča sila. Čeprav veje iz drugih dveh knjig Cankarjeve družbe isti duh, je v teh pravljicah toliko neznosnejši, ker je namenjen otroški duši in je v knjigi res marsikak srečen domislek, celo nekaj resničnih lepot, kakršna zadiha n. pr. iz pripovedi zvončka ali zlasti iz Roževca. Zato pa sredi takih pravljic kar preseneča sirovo smešenje krščanstva (21 sl.) in neprikrita strankarska propaganda (23).

Umetnostno hotenje pa popolnoma ponikne v propagando pri Rožančevi povesti »Sirene tulijo...« Tam, kjer se je nezadovoljni kmet sprl z naravo in preklel solnce, tam so zrasle prav tako preklete tovarne in preklete je vse, kar srečujemo v tej povesti. Od začetka do konca živimo ob tovarni, gledamo delavce pri delu in stroju, a opis ni nikoli toliko natančen, da bi zvedeli, kakšna tovarna je to, v kakšnem kraju živimo, kakšno je delo, od česa v dolini ljudje prav za prav žive. Ne, vse to ni zanimivo: kraj katerikoli, ljudje kakršnikoli, tovarna in delo kakršnokoli, pač kraj, tovarna, ljudje in delo tu in tam in povsod. Že zaradi te popolne nekonkretnosti — tudi če je bila hotena — ne more povest prepričati nikogar, ki ne živi iz iste vere v odrešilnost socialističnega upora, ki je povest narekovala. Snov in motiv pa so že tako obrabljeni, da ji samo še velik umetnik more vdehniti kaj res novega in umetniško velikega. Tovarna, delavstvo, nezadovoljnost, štrajk, beda (narisana silno konvencionalno), upor proti lastnikom tovarne, streli, žrtve, bajtarji zlomijo štrajk — speljala jih je ljubezen do doma in zemlje — in sirene zatulijo ter zaslužnijo znova delavce. V ta okvir, ki mu je dal pisatelj mnogokrat hudo slab in površen izraz, ki sili za naturalizmom in zamenjava moč z grobostjo in sirovostjo, vpleta povest tudi nekaj nežnih prizorov, kjer bi pisatelj rad v neko simboliko in otroštvo; ta osladna sentimentalnost diha tako močan vtis narejenosti, da neskladnost s celoto kar boli.

»Dva svetova sta! Svet onih, ki delajo in nič nimajo, in svet drugih, ki nič ne delajo pa imajo vse, kar jim srce poželi. Ta dva svetova se raztezata po vsej zemlji in vseh deželah, ta dva družabna in ekonomska svetova. V Ameriki pa sta ta dva svetova najočitnejša« (78). Tako nam Ivan Molek sam razlaga naslov svoje povesti »Dva svetova«. Kolikor moremo posneti iz kratkega Klopčičevega uvodnega življenjepisa, ima povest mnogo avtobiografskega. Ameriški socialistični časnikar se nam je s tem delom prvič predstavil v samostojni knjigi. Njegova povest je zgodba mla-

dega izseljenca, ki je pustil dom v Beli Krajini deloma zaradi mlade prešernosti in objestnosti, deloma zaradi nezadovoljnosti ob majhni kmetski domačiji, ki veliko terja, a malo daje. V novem svetu je spoznal trpljenje v tovarni, v rudniku, okusil grenkosti brezdelja, občutil bridkost krivice in zlobe. Ves omamljen se prav osvesti šele ob prijatelju Šarcu, ki mu odkrije evangelij socialistične delavske organizacije. Poslej živi samo njej, za zmeraj se poslovi od starega sveta, ki je po njem še včasih začutil tiho domotožje; svoji socialistični ideji in njenemu apostolstvu žrtvuje vse: prijateljstvo, udobnost, službo, celo družino. Iz te zgodbe pač moremo zaslutiti, kakšno je življenje našega v Ameriko izseljenega delavca, saj ga je popisal človek, ki ga je sam okusil, zato nam je knjiga pomembna in nam je prišla marsikaj novega. Ne moremo pa izreči o njej tako laskave sodbe v umetnostnem pogledu. Iz posameznih prizorov sicer zatrepeče neka stvarivna moč, a v celoti je preveč časnikarsko poročevalskega in agitatorskega. Morda zaokrožene kompozicije toliko bolj pogrešamo, ker je to šele prva knjiga celotnega dela, ki ji bosta sledili menda še dve.

Ko človek prebira to proletarsko literaturo, se vprašuje, kako je mogoče tako suvereno poniževanje umetnosti v službo agitacije v času, ko je vsako količkaj izrazitejše katoliško delo kar a priori obsojeno, da nima z umetnostjo nikakega opravka; kako je mogoče, da kritika vendarle resno govori ob takih knjigah o proletarski umetnosti. Nisem opozarjal pri vsaki posebej na to, kar je vsem trem skupno: zelo površen in zanemarjen jezik. Že po njem lahko sodimo, kako odveč jim je vsaka vnanja oblika, ki je pri besedni umetnosti vendarle tako bistvena kakor vsebinska stran. Morda jo smatrajo tudi za nepotreben »meščanski« predsodek, kakor umetnost samo in poezijo življenja in religijo. Iz takega pojmovanja umetnosti ne more zrasti zares veliko delo polno usovršenosti in skladnosti. J. Šolar

Dr. K. Ozvald: **Osnovna psihologija**. Spoznavanje drugih in samega sebe. Priročna pedagoška knjižnica VII. Izdala Slovenska šolska Matica 1932. Tiskala Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Kakor je profesor dr. Ozvald k svoji prvi Logiki iz l. 1912. izdal drugo, predelano izdajo (l. 1920.), tako je zdaj k prvi izdaji svoje Psihologije, šolskega učbenika iz l. 1913. izdal povsem novo Osnovno psihologijo.

Pisatelj se dobro zaveda krize današnje znanosti, zlasti še psihologije, kar v uvodu tudi omenja. Če je W. James že pred štiridesetimi leti ugotovil, da psihologija ni še znanost, temveč le upanje po njej (the hope of a science), potem moramo priznati, da se to upanje tudi danes še ni spolnilo, čeprav je bil napredek psihologije v teh desetletjih (umetnostnega ekspresionizma in stremljenja po »poduhovljenju« v največjih dušah) brez dvoma velikanski. Vprav zaradi te krize je Ozvald izločil iz svojega dela vse problematične stvari ter opustil pisanje zgolj teoretske in znanstvene psihologije; sprejel je le ono, kar se »da reči s precejšnjo mero znanstvene zanesljivosti in kar naj bi bilo bralcu nekakšen kažipot za samostojno gledanje pa presojanje duševnih pojavov« (Uvod). Zato je opustil splošni naslov Psihologija in ga zamenil z Osnovno psihologijo, kajti mnogo poglavij je

moral obdelati zaradi tega stališča le sumarično in prav tako je opustil široko znanstveno dokazovanje (niti izrečnega dokaza za svobodo človeške volje nima).

Pisatelj se je naslonil predvsem na mojstra »razumevajoče psihologije« Maxa Schelerja, mnogo pa je uporabil tudi modernega pedagoga Sprangerja ter Fischerja (škoda, da ni n. pr. po Fröbesu pisal več tudi o ustvarjanju, o celotni osebnosti in o kulturni psihologiji; Ozvald bi znal napisati o tem zanimiva poglavja).

Glavna prednost te knjige je, da hoče biti knjiga za življenje. To je sploh odlika vseh Ozvaldovih knjig, saj so istemu namenu služile njegove Smernice novega življenja (SM 1918) in tudi Logika. S tem Ozvald teoretsko in praktično zavrača znanstveni l'art pour l'art-izem, če smemo tako reči, k čemur ga deloma sili že njegova stroka, še bolj pa znanstveno spoznanje in osebno prepričanje. Zato Ozvald v vsem svojem delu nikdar ne zgubi stika z življenjem. Živ vrvež pestrega vsakdanjega življenja je njegov znanstveni material, iz katerega skuša po empirični poti notranjega in zunanjega izkustva priti do spoznanja sestavnih plasti naše duševnosti. Ozvald zavrača zgolj eksperimentalno (»prirodoslovno«) psihologijo, ker je brez dvoma zelo pomanjkljiva in je bila zgolj pojav zmaterializirane znanosti; preozka mu je pa tudi zgolj duhovslovna psihologija (karakterologija); vse duševne pojave gleda z biološko psihološkega vidika, v čemer vidimo lep razvoj današnje psihologije in njeno obogatitev ob napredku ved. S tega vidika pa dobi psihologija mnogo širši in zajemljivejši predmet nego eksperimentalna ali tudi tradicionalna sholastična psihologija in vprav zaradi tega postane še vse bolj življenjsko pomembna.

S tega biološko psihološkega vidika loči Ozvald v naši duševnosti štiri plasti (vitre), po katerih je tudi razdelil svojo knjigo: gonska (demonška) plast, vrednoteči in čuvstvujoči, misleči ter slednjič stremeči in hoteči človek.

Za poglavja o gonih smo Ozvaldu lahko hvaležni. Mnogo studija, mnogo opazovanja je bilo treba, a zato pa obsega ta del knjige kar zakladnico življenjske modrosti. Našteva glavne animalne, duhovne in socialne gone, posebno zajemljivo je za vsakogar poglavje o zatajenih ali pregnanih gonih ter zagrenjenosti, najbolj pa še morda ono o izvoru naše moči, kjer pisatelj ugotavlja, da »dinamski ali tvorni princip naše duše ni ne duh, ne pamet, ne ideje, temveč gonski utripi.« Omeniti pa moramo, da naziranje o delitvi spolnega in ploditvenega gona ni še izven vsake problematike in da nam se zdi poglavje o temperamentih prekratko in obdelano malce preveč tradicionalno. To se je pač zgodilo zato, da je knjiga vedno praktična in življenjska, čeprav na račun znanstvene eksaktnosti.

Poglavje o čuvstvih je prav tako zajemljivo. Dobro poudarja razliko med vrednotami in dobrinami. Važno je dognanje, da smo v doznavanju vrednot in v večni in obče obvezni razvrstitvi vrednot navezani na učitelje človeštva, na genije — torej psihološki dokaz za potrebo učiteljstva v življenjskih vrednotah. Pisatelj potem deli čuvstva s svojega biološko psihološkega stališča po plasteh: v čutna in organska, življenjska (vitalna), duhovna ali kulturna ter osebostna, kjer govori o najvišji vrednoti — svetosti.

(To poslednje poglavje bo marsikomu lahko razložilo, zakaj nimamo ali nimamo več resnične religiozne umetnosti: zato, ker je pač to najvišjo vrednoto težko ostvarjati.)

Poglavje o mislečem človeku obsega največ do sedaj splošne psihologije, marsikaj je tu Ozvald prevzel iz svoje prve izdaje. Praktična so zlasti obširnejša poglavja o pažnji in »pomnežu«, zanimala bo beseda o inteligentnosti, (ki jo Ozvald definira: »občna prilagodivost duha na nove naloge in pogoje življenja«, njena najbolj značilna lastnost pa je — iznajdljivost). Tu Ozvald v marsičem popravlja izsledke eksperimentalne psihologije, povsod jih pa lepo dopolnjuje in ostaja vedno praktičen ter se vprav zaradi tega ogiblje subtilnosti iz kompleksa psiholoških vprašanj o intelektu.

V poglavju o stremljenju se običajno vsaka psihologija največ bavi z vprašanjem svobodne volje, Ozvald pa to kratkomalo postavlja kot biološko psihološko dejstvo ter rajši govori obširneje o vrednotah kot stvarnem votku motiva in tudi dejanja ter o ojačevanju (trainingu) hotenja, o značaju in o mišljavi, kjer poudari važnost družinske vzgoje z zgolj psihološkega stališča.

Za sklep pa je Ozvald prevzel Sprangerjevo šestorico usmerjenostnih oblik, po kateri so posamezni ljudje usmerjeni: z njim hoče pripeljati čitatelja do cilja, vernega spoznanja samega sebe.

Knjiga je brez dvoma zelo aktualna v teh dneh, zlasti vzgojiteljem in sploh vsem delavcem z duhom bo lahko stalen in dober vodič v lastnem življenju in pri vodstvu drugih. Laika v psihologiji pa bodo ta spoznanja naravnost potešila in pomirila; iz vse knjige veje sočen življenjski optimizem. Za doraščajočega dijaka naj bi bila knjiga predmet daljšega studija.

Zlasti pa je knjiga brezoziren krik proti materializmu naše dobe, mirno dokumentira prvenstvo danes često utajenega duha in njegovih zakonov v vsem dogajanju, pomaga iskati zopet — človeka in sicer dobrega človeka, ki je povrh — to prepričanje knjiga kar vsiljuje — naturaliter christianus. Temu lepemu cilju, poiskati zopet človeka, je Ozvald posvetil svoje večletno delo, kakor tudi sam pravi v geslu: »Za rešitev iz ‚gluhe loze‘, v katero je zablodilo sedanje človeštvo, bi trebalo — v človeku spoštovati človeka.«

Ozvald se je tudi namenoma trudil za brezhibno jezikovno plat svoje knjige, ki se res odlikuje po nazornosti, jezikovni sočnosti in sorodstvu s preprosto, ljudsko govorico, tako da na njej ni niti trohe suhe znanstvene mrkosti. Tudi izrazoslovje je skrbno preiščeno in deloma novo, srečno izbrano.

Kar sama se vsiljuje še želja, da bi kdaj dobili še na taki podlagi pisano etiko in kdaj tudi na podlagi moderne psihologije pisano krščansko ascetiko, katera bi morala v moderni obliki dvigniti in izrabiti veliko bogastvo psiholoških dognanj iz srednjega veka in krščanskih ascetskih šol vobče. Potem bi veda ne samo učila samega sebe spoznavati, ampak svoj čudoviti mikrokosmos — tudi vladati. Tedaj bi bili res »gosposki narod«. Danes se morejo pa razni mladinoslovci le s trudom dokopati do odlomkov (Kruse, Carlyle, Marden in kar je podobnih piscev).

Jože Pogačnik

Iz sodobnega srbsko-hrvatskega književnega življenja
(Misli, portreti in ocene)

3. Nekoliko literarne geografije.

Sicer pa je srbskohrvatska literatura (mislim predvsem na prozo) najbolj decentralistična, hočem reči, da je pognala vsa iz najplodnejših provincionalnih korenin. Velemesta v njej sploh ni in mest samo malo, in kar jih je, spominjajo bolj na »dolge vasi« ter je lahko uvrstiti opis njih zgodb v vrsto pokrajinskih povesti. Taka literatura obstoji v črtanju ozko omejenega terena z vsem življenjem na njem, v plasti, ki je etnično pristna, življenjsko prvobitna in ima to paradoksalno lastnost, da je tem bolj kozmopolitska, to je svetovnemu človeku bližja, čim globlje gre v bistvo prav svojskega prostora in človeka na njem, čim bolj samonikli so nosivci občečloveškega tragosa. Vsak novi duhovni element v človeku, ki ni samo folkloren, ampak najbolj notranji nujni rezultat relacij prostora in časa, svojih realnih dimenzij, pomeni novo bogastvo za vesoljnega človeka: čim več raznoterosti, tem večje je bogastvo skupnosti; čim več otokov in raznovrstnih fjordov, tem bogatejša je obala. Tako plodno lit. življenje krajevnih edinic živi tem bujneje, čim bolj se idealistično oblikovanje pretvarja v realističnega in čim bolj se poezija umika prozi in lirika epiki. V tem smislu gre pot iz romantike v realizem, iz poezije v prozo, iz kozmopolitske brezprostorne idejnosti v domačnostni realistični regionalizem, iz zgolj »nage« duše z breztvornim licem v trpljenje človeka s karakteristično fiziognomijo. (Ta dva elementa: kozmopolitizem in domačinstvo sta n. pr. osnovna principa vse češke lit. borbe.) Realistični umetnik razpolaga z duhovnim bogastvom svoje zemlje, obenem pa je on sam umetnostno potrdilo samolastnega življenja provincije in človeka, ki raste na njej in iz nje. Ponekod (na Poljskem na primer) se s posebno négo goji regionalna zavest kot nosivka samosvoje kulture, otroke uče ljubiti in govoriti svoj dialekt, ker le ta je material novih narodnih jezikovnih tvorb, in zanje izdajajo regionalistične čitanke (tatranski pokret — Orkan) pod geslom: Čim bolj so diferencirane edince, tem večje je bogastvo skupnosti. (Prim. moje poročilo o smrti pesnika Orkana, Slovenec, 1930, maj.) O tem priča vsa Heimatskunst Francozov, Nemcev, Čehov itd., ki čuvajo z največjo ljubeznijo prav svojo pokrajinsko samobitnost. Taka umetnost, še celo pa realistična, pri vsej svoji univerzalnosti razpada v male stvarne pokrajine, ki so usodne za posamezne pisateljske osebnosti, seveda v duhovnem smislu kot to odvisnost v nasprotju z materialističnim Tainom pomuje Nadler. Zdi se mi, da bi ne bili nezanimivi literarno historični atlanti, v tem smislu seveda kot biografija in bibliografija, kot pomožna veda — ne toliko za literarno kritično oceno kot za kulturno zgodovino.

Za Srbohrvate vemo, da niso romantiki. Njihova duhovna orientacija je realistična, stvarna, tudi če je polna idealističnih elementov: romantika je polna folkloristike, mitologije in patriotizma, dekadenca polna naturalizma oziroma je še čisti naturalizem, impresionizem poln barv in glasov brez duhovnih borb, erotična sladostrastja in patriotični verbalizem, ekspresionizem, kopiranje Rilkejeve melodije brez njegove bistvene mistike, najčešče pa po-

etični anarhizem. Vsi ti elementi dajo njihovi poeziji nekaj epičnega, stvarnega, kar jih veže več ali manj na teren. Stvarno pa se njihova umetniška moč izživlja v realistični prozi, ki je skoraj vsa lokalno karakterizirana. Tako se skoraj vsa njihova literatura lahko lokalizira, in zdi se mi, da dobimo najjasnejši pregled te literature z zemljevidom v roki in z vprašanjem: V katerih umetnikih je svojstveno zaživela vsaktera teh malih etničnih edinic? Zdi se mi, da bi bil tak pregled moderne srbohrvatske literature bolj plastičen kot pa književna »panorama« Borivoje Stojkovića, kot jo je podal v »Zapisih« (1933, sv. 2. »O duhu i smeru u našoj književnosti«).

Začudimo se najprej nad dejstvom, da Beograd še do danes nima svojega romana kot ga ima vsaj deloma Ljubljana (Tavčar, Kozak). Vsi doseđani poizkusi od Uskokovića preko M. Jankovićeve do Tokina in Jevtića (DS 1932) ter vojnega »romana« Golubovićevega so samo priprava zanj. Bolje je tipično beograjsko življenje zaživelo z desk gledališča (V. Janković, Nikolajević itd.), zlasti pa v komediji Nušićevi. Nušić in njegova lahka komedija je oznaka tako sedanjega kot nekdanjega Beograda, z vsem malomeščanstvom, domačo politiko in zakulisnimi intrigami. To je kraj brez duhovnih borb in problemov, s samim pehanjem za karierami, ki so velike samo pred svetom, v bistvu pa zatočišče smešnih karikatur, malih ljudi na koturnih, erotičnih scen in banalnega namigavanja. Tak je Nušić, karakteristikon Beograda, najnovejši akademik-nesmrtnik, in ni pravično, da ga nosita v svojem naslovu samo ena kavarna in eno dobrodelno društvo. Zakaj Beograd ni našel svojega avtorja, je problem zase (tako se vprašuje mimogrede tudi M. Vukičević v svojem kratkem pregledu: Pogled na razvitak srpskog romana, Cetinje 1930). Morda je vzrok v tem, ker Beograd sploh nima svoje podobe, ni v njem nič več avtohtonega, razen onega, kar je že odkril Nušić in se polagoma gubi, postaja konglomerat vseh mogočih elementov, katerih niti eden ne nastopa v čisti obliki, — niti jezik, ki je nekaka mešanica beograjsko-zagrebskega žargona, proti kateremu so pred kratkim nastopili vsi jezikovni arbitri in so v defenzivno obrambo srbske jezikovne čistote ustanovili poseben časopis (Naš jezik, 1932). Pravi umetnik se napaja v rasni čistosti — v Beogradu je ni, je eklektična mešanica, — ali pa ni tako velikega umetnika, ki bi te heterogenosti znal ubrati v grandiozno delo? — Nasprotno ima Zagreb svojo literarno tradicijo vse od šenoe in Gjalskega do Krleže, Budaka in Cesarca ter najmlajših. Sploh so Zagorci znali umetniško realizirati svoje ljudi, ki so v največjih življenjskih izsekih zaživeli v pesmih svojih Homerjev Gjalskega in Kovačića, in zapeli v pesmih Domjanića in deloma v pejsažih Krklecovih. Žumberčani imajo že od davnaj svojega elegika v Hraniloviću, Istra svojega pevca v Nazoru in epika v Kumičiću in Viktorju Caru, Hrvatsko Primorje poleg imenovanih, predvsem še v Novaku, Šimunoviću; Kvarner svojega pevca v Bonifačiću. Srednja Dalmacija z otoki je najlepše zaživela v Čipiku in Matavulju, Bartuloviću in Lovriću, v pesmih Trešića-Pavičića, Sibe Miličića Katalinić-Jeretovega in Cetinea, ki hoče poleg Marjanske lirike dati Splitu tudi roman. Toda slej kot prej je prava podoba Splita v operetah Tijardovića in Haceja, ki je nanovo počivil

Split Luke Botića. Kulturna trdnjava Dubrovnik, ki slovi po svoji literarni preteklosti, je po škofu Vodopiću in »slepim« rapsodom Vojnovićem propadla, vsa južna Dalmacija more danes pokazati samo Marka Cara in mladega Alfirovića. (Bartulović: »More u jugoslovenskoj književnosti« v Alm. Jad. straže; Česká-jihoslovenská revue 1953.) Lika ima svoje klasične oblikovavce v Šimunoviću, Turiću, Draženoviću, Budisavljeviću in v baročnih, naturalistično poetičnih dramah Petrovića-Pecije in Kosora ter v pesmih bratov Dukić. Slavonska nižina diha iz Kozarca in Vilovića in kritik temperamentnega impresionista Matoša. Vojvodina — Srem, Banat in Bačka — s prečanskim Srbi, ima svojo klasično literarno preteklost prav v tem regionalnem realizmu, ta pokrajina je dala Srbom prvo domačnostno prozo z Ignjatovićem, danes cenjenim bolj kot kdajkoli prej, Veselinovićem, pri katerem bi omenil sorodni motiv s Cankarjevim Hlapcem Jernejem v noveli »Čiča Toma«, Jakšićem z romantično pripovedko, deloma Sremcem, in prvim pesnikom Radičevićem, ki ima modernega pendanta v sorojaku Dušanu Vasiljevu. Kulturno preteklost te pokrajine je pred kratkim odkril v romantični epopeji, spominjajoči na Durycha, Crnjanski, nje religiozno hrepenenje Sekulićeva, sicer pa živi iz pripovedek V. Petrovića, Kašanina in socialno-grotesknih slik Popovića, v pesmih Beševića in Ćurčina. Podunavje ima svojega starega kramljača v Glišiću in šapčaninu, šumadija v klasičnem L. Lazareviću in Sremcu (Niš) Rankoviću, letos na novo odkritem Uskokoviću (Užice), v historičnih romanih Živadinovićevih, najjače pa v dickensko realističnih novelah Dragiše Vasića. Njeni pejzaži pa inspirirajo nežno poezijo Desanke Maksimovićeve. Pripovedovavec velezanimive folklorne epike iz Sandžaka in južne Srbije, sandžaški Trdina, je Gl. Božović, ki očara s preprosto tehniko svojih klasičnih potpisov. Največji umetnik Južne Srbije iz okolice Vranja pa je in ostane še dolgo najboljši srbski romanopisec Bora Stanković; v njegovih romanih in dramah je pač najbolje vtelesena svojebitna duša pokrajine, položene v vrtinec duhovnih borb srbskega pravoslavja in orientalskega muslimanstva in ciganstva, borba zakona in krvi, trenje fizičnih in duhovnih ras. Š svojim delom posega Stanković že tudi v Makedonijo, kamor je po folkloristične elemente hodil tudi že Sremac. Pravo obličje Makedonije pa se nam je odkrilo šele letos v novi epiki Andjelka Krstića, in to mogoče v najboljšem romanu po Stankoviću, ki že v naslovu pravilno kaže svojo vrednost »Trajan«. Poleg tega bi lahko imenoval še razne folkloriste (Manevića) in skopljanske rudarske pesnike, prav tako pa tudi poezijo, nanašajočo se na številne starosrbske spomenike, manastire in kraljevske razvaline, predvsem pa literaturo o Kosovu, ki ni toliko regionalna, kot patriotsko deklamatorična, in spada v literarne prepesnitve literarnih in slikarskih motivov.

Ostane nam še Bosna in Hercegovina ter Črna gora. Bosna predstavlja etnično najbolj mešani teritorij in je literarno zaživela v predstavnikih vseh treh ras, da, celo štirih. Gornja Krajina ima svojega klasika v Kočiću, v tem duhovitem satiriku avstrijske birokracije. Sarajevo ima pesnika in pripovednika Iva Andrića, da ne imenujem Alaupovića in cerkveno-patriotičnega prigodničarja nadškofa Šarića, bohema Tina Ujevića, Hanžekovića, sicer pa

srbskega Simića, Jevtića, največ pa muslimanov, ki imajo že lepo tradicijo (Cf. Mirza Safvet: *Bosnjaci in Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sar. 1912.), Mulabdića, Hifza Bjelavca, (ki v lepem romanu — če me ne vara spomin: *Ana Zurotti* — opisuje zelo prepričevalno slovenske drvarje), Hasana Kikića, romantično naturalističnega Hamza Huma, in najmlajšega liričnega prozaista Nametka itd. Židi pa imajo Izaka Samokovljiju. Kršno Hercegovino pa je najbolj klasično predstavil najboljši novelist Ćorović, Mostarec, v kate-rega kabinetnih slikah bo živela orientalska pestrost njegovega rojstnega kraja bolj kot v pesmih sokrajana Šantića, enega od troperesne deteljice srbske moderne: Dučić-Rakić-Šantić. Toda če smo Šantića lahko lokalno opredelili, je Dučića in Rakića težje, kajti oba sta zrastle iz francoske par-nasovske literature, in če imata kaj domačnostnega, ima Rakić kosovski ciklus in Dučić Dubrovniške sonete, ter ga ne morem razumeti iz Trebinja, ampak iz rokokojskega Dubrovnika. Črna gora pa je književna pokrajina zase. Do pred kratkim je ta pokrajina literarno živela v tujih literaturah, ki so se iz romantičnega vseslovanstva navduševali nad svobodo junaških hri-bovcev, in so jih prikazovali manj stvarno kot z eksotično lepотно lučjo (Holeček, Jež, Krasnohorska itd., nekako tako, kot jih je slikal Čermak). Tudi drugi rapsodi, ki so leposlovno realizirali to svojevrstno kulturno sfero, Matavulj, Ljubiša, Nenadović, so prišli od drugod, z morja in iz Srbije, in v njih delih — poleg v naslednjih, ki jih bom imenoval — živi najpristnejše črnogorstvo, njih junaštvo in »čojstvo«, zlasti v Matavuljevih prekrasnih flaubertovskih skicah. Grandiozna pa je slika te patrijarhalne srednjeveške teokracije v Gorskem vijencu, ki se bo odkrila le temu, kdor je imel srečo dalj časa živeti s temi gorci v trdnem vencu teh črnih gora. Razen v poemi vladike Rada se je njih etnični značaj najjasneje izrazil v preprosti junaški pesmi vojvode Miljanova. Prav v sedanjem času živi ta pokrajina iz stare epske pesmi ob »guslah«, književno pa v tradiciji epičnih prigodnic v stilu kralja Nikole, ki je vzgojil svojo šolo ljudskih pevcev in jim diktiral tudi svoj umetniški okus. (Cf. Vlahović: *Jedan osvrt na pjesnički život Crnogoraca*. Misao, 1932.) Črnogorsko etnografsko gradivo s svojo osebno primesjo pa na debelo izvaža Mićun Pavičević (DS 1932), ki ga je še nedavno nekdo predstavil kot največjega sedanjega pisatelja (Božović: *Antologija crnogorskih pripovedača*, Podgorica, 1928). Danes je književna Črna gora v pesmih pokoj-nega Mirkovića (DS 1932) Mitrovića, Drainca, T. Djukića, prevajatelja Pre-šernovih pesmi, v prozi Djonovića, Zogovića, Djilasa, Štedimljije, ki se hoče postaviti za književnega mentorja vse generacije, ki se ga odreka in brani, Radovića itd. To je grupa okoli 'Zapisov', bivšega 'Razvršja' in almanaha 'Danas', ki pa ne gredo toliko v svojo domačo stvarnost, kot slepo za mod-nimi prezbarvnimi socialističnimi gesli. Bistvena tej pokrajini pa je ljudska poezija, ki še vedno živi ob guslah in stari junaški epiki, in tudi književno izhaja v tiskanih epih, seveda bolj didaktične in patriotske vsebine kot z umetniško vrednostjo. To je stara epika v propadanju. Slejkoprej ostaneta Njegoš in Miljanov prava predstavnika črnogorske etnične samobitnosti v lepi književnosti.

Tako nekako se mi vidi literarna karta novejšje in najnovejšje srbsko-hrvatske književnosti, razdeljene po regionalističnem principu, ki pa ni popoln, kajti rabiti se da z uspehom samo pri izrazitih realistikih, za larpour-lartistične pesnike in egocentrične poetične anarhiste, »nadrealiste« pa seve samo deloma. (Dalje) Tine Debeljak

ZAPISKI

Obračun s povojnim duhom

Kar po naključju mi pride pod roke najnovejša knjiga mladega in nadarjenega francoskega avtorja Henryja de Montherlanta, imenovana »Mors et vita« (v nji je ponatisnjen pisateljev sloviti »Chant funèbre pour les morts de Verdun«). Posebej sem se ustavil ob teh-le vrsticah:

»Mnogokrat sem se žalostil, ko sem naletel na izpade proti »starim«, izpod peres ljudi moje starosti, ki jih cenim. Povedal bi jim bil rad, da se mi vidi v večini primerov osebnost šestdesetletnika, sedemdestletnika, osemdesetletnika mnogo privlačnejša in pomembnejša od osebnosti dvajset — ali pet in dvajsetletnika. — Za kaj pa gre prav za prav? Ali ne gre morda čisto enostavno za »Pojdi proč, da se postavim na tvoje mesto«, za »Dovolj smo vas gledali«, to se pravi, za tako zvano borbo generacij?

»V tem primeru veljata dve besedi. Gibanje, v katerem hoče vsaka generacija, kadar pride v moška leta, pehniti prejšnjo v grob, je postava narave, korak plemenskega genija, potemtakem dejstvo, ki ga moraš jemati v poštev. Resnoben človek se bo potrudil, da se ta pojav okrog njega izvrši čim tiše mogoče; zakaj kdor dela »kss... kss...« bodisi na cesti ali na tiskanem papirju, utegne biti dosti nizke vrste mož. Nobenega pomena pa ni prisoditi vzrok om, ki jih navaja mlada generacija pri pokopavanju starejše generacije; navdihnjeni od fiziološke nujnosti, iščejo mladeniči deklet. Ta naravni nagon je razumljiv in opravičljiv. Toda razlagam in opravičilom, ki jih za to v takem primeru navaja mladenič sam (njeni biserni zobje, alabastrni soj njene polti...) se samo prijazno nasmehneš.«

»Razumimo torej — prave — bojevnike, kadar zaničujejo »stare«: to je zanimiva in celó zadovoljiva manifestacija, ki podpričuje, da je vse v redu. Toda preveriti nas ne morejo.«

Takšne besede mladega človeka pisatelja, ki nesporno velja za enega izmed največjih predstavnikov mlade generacije, so gotovo dokaz — ali vsaj znamenje — da je nastopil za »povojno« generacijo čas iztreznjenja, da »povojni duh« že slači obleko impertinence, pustolovnosti, zaljubljenosti — kakor že hočemo imenovati tisti nagon pokopavanja na eni in »razživljanja« na drugi strani. Znamenje, pravim, so te besede, da je »povojna« generacija že na poti, da zavzame svoje postojanke v življenju, da je na pragu resnosti, da se pripravlja že na obrambo svojega položaja, da leze po vsej priliki v konservativnost, ker pride zdaj nanjo red.

Treba je torej napraviti obračun, pogledati, kako se ocenjuje sama sebe in kako jo ocenjuje generacija, ki jo le-ta peha v grob. V ta namen mi služi drobna knjižica slovitega kritika starejše francoske generacije Henryja Massisa »Dix ans après«, ki navaja poleg lastnih tudi mnogo tujih mnenj, zlasti glasov iz mlade generacije same.

»Ni dvoma, ta generacija se je morala oblikovati in rasti v dobi, ko ideje niso nič manj trpele kakor ljudje. Med škodami, ki jih je napravila vojna, ni najmanjša ta, da je mobilizirala tudi ideje, da so ji služile; besede, s katerimi se izražajo ideje, so trpele toliko nasilij, da jih ni več moč prepoznati. Kako naj jih najdemo za verbalizmom, ki so ga najgrše zlorabljali? Vsak pojem je postal sumljiv; besede so se obrabile: nihče ni več verjel v resnice, ki so bile vanje odete. Tako je nastal prvi upor te generacije, ki je bil upor zoper »besede«. D a d a jih pokončuje iz groze pred retoriko in ne vidi nič več kakor samovoljno tiranstvo, kjer je Baudelaire odkrival potrebo, ki je nujna iz organizacije duhovnega bitja samega. V znamenju te zavrnitve se je porodilo povojno slovstvo: še vedno očituje to sled. Dostavite, da so v razsulu sveta pretrpele moralne vrednote nič manj hudo preskušnjo: tudi v tem pogledu je zavlada tako očitna nesorazmernost med zapovedjo in zgledom, med dejanji in besedami, da si mnogi mladi niso znali pomagati drugače kakor da so se uprli konformizmu, ki jih ni zaslepil. Zgodovina njih neuspeha, nereda, ki so se vanj pogrezali ob tem odkritju, je zapisana na dnu neštevilnih romanov mladostništva, ki smo jih videli zrasti po vojni.«

»Tako si moremo razlagati, v čem jih je zapeljevalo Gideovo delo: v upornosti in upornost v tistem, kar ima naravnega in celó še dobrega v sebi, upornost zoper potvorjeni svet, zoper moralni vsemir, ki ni nič drugega kakor zgradba dogovorov in besed. Resnice, ki so je bili željni, — te jim filozofski relativizem vrniti ni mogel; njegove misli o človeku in življenju so bile preveč negotove, da bi jim pomagale »najti spet bistvene, možate, popolne razloge za življenje in smrt« (Thierry Maulnier). Tej potrebi po novi kontroli vsega, po preizkušanju vsega, so morali zadostiti sami v sebi samo na potih individualne odkritosrčnosti. Mar ni bil njihov j a z še edina realnost, o kateri so mislili, da drži? Toda tudi na j a z je prišel red, da je propadel; nestanovitnost, nepovezanost duhovnega življenja se je pokazala kot zaključek njegovih izčrpnih introspekcij. Kaj torej ostane od vsega tega? Velik, gluhi, bolesten in grozen klic po a b s o l u t n e m, ogromno nepotešeno metafizično poželenje. Sleherni poskus v poslednjih letih ga očituje: zakaj, kar so želeli doseči, ko so zašli v zagato subjektivne psihologije, je bila realnost bitja, večna domovina človeka; in če se jim je to izjalovilo, se jim je zato, ker niso dali inteligenci mesta, ki ji pritiče. Sleherni poskus rekonstrukcije, ki ne bo obnovil duha v njegovem prvenstvu, je izpostavljen podobnemu neuspehu.

»Evo, že to zadostuje, da podvomimo o »novem humanizmu«, o katerem govori Benjamin Crémieux. Mar hoče nadomestiti anarhijo, ki jo je rodila »odkritosrčnost«, z redom, za katerega naj bi vsakdo našel sam v sebi obra-

zec? Dasi ugotavlja neuspeh, psihološkega relativizma, ki je tega neuspeha kriv, noče zavreči; in prisoja domišljiji skrb za rešitev človeške osebe, za obnovitev sinteze človeka, ki se je v introspektivni analizi razbila. To je toliko, kakor hoteti obnavljati na osnovi čistega gibanja — nismo si mislili, da je Crémieux takšen privrženec Bergsona. Ako kakor on želimo, da bi sledila tej dobi zmede in povojnega duha — klasična doba, in da pride na mesto iskanja odkritosrčnosti iskanje gotovosti, kličemo inteligenco na pomoč, da obnovi objektivne vrednote, ki bodo mogle prispevati k ureditvi duhov. »Oseba«, piše Crémieux, »teži za vesoljno vero, kateri bi se mogla podvreči«. V tem vsa si edina. A nápak bi bilo začenjati z zatajevanjem vesoljnosti inteligence, zakaj kjer ni splošnih načel, tudi ni izkušenj, ki bi bile sposobne roditi vesoljne misli. Mar ne trpijo dandanašnji premnogi duhovi prav radi tega, ker niso sposobni ostaviti svoje osebnosti, psihološko »pretrganost«? Ne morejo dojeti niti enotnosti niti preprostosti, niti neprenehljivosti niti življenja, niti trajanja niti večnosti, niti bitja niti kakršnekoli stvari niti kakršnegakoli smotra, in so naposled prišli do prepričanja, da je resnica istovetna z njihovim obupnim nihilizmom. Zatorej ostane povelje za sleherno obnovo: najprvo metafizika, zakaj le-tá je spoznanje eksistence same in bitja, ki je v igri. Treba je bilo več kakor deset let razkroja, nereda, da začenjamo to spoznavati. Povratek k bistvu je bolj ko kdaj potreben. Niti umetnost niti književnost se temu ne smeta izogibati.«

In na drugem mestu:

»V kolikor je človek v vojni doumel človeka bolje kakor v katerikoli drugi okoliščini, je bilo verjetno, da bo izšla iz vojne generacija realističnih pisateljev. Človeku se je vse razodelo, in sicer v tako živi luči, da je bilo kazno, da ga ne bodo zajemala drugačna dela kakor taka, ki bodo tolikšni izkušnji v prestavi vrnila njen svojstveni okus. Priznajmo, da smo se prevarili. Iz tega tragičnega in neposrednega dotika s človeško realnostjo, iz tako silnih očitnosti, v katerih se je ta dotik pojavil, ni prešlo nič, ali skoraj nič v sodobno slovstvo, katero se razvija — v kolikor je moči v njem razločiti kakšno splošno tendenco — v znamenju bega iz realnosti.

»Kakor preplavljeni od dogodka, se skušajo novi pisatelji ogniti pridobitvi, in kakor hitro jim kdo nudi možnost za beg, vidimo, da to brez oklevanja store. Duhovnost jih privlačuje samo, v kolikor jih osvobaja nasilja časnosti, psihologija jih zajema samo toliko, v kolikor jih oprášča moralnosti, estetika jih zamamlja samo, v kolikor jih prepričuje o brezvzročnosti njih dejanj. Odtod književnost, ki je kakor brezbrežno vesoljstvo, kjer fantomi vesti neurejeno izdihavajo svoje enakomerne izpovedi, kjer poginja, kar je v človeku najbolj zmedenega, najbolj kalnega, kakor kužni mehurček na površju ribnika, v katerem se ne zrcali nič drugega kakor mračni obraz samotnega bitja z očmi blazneža ali norca.

»Ne želimo, da bi odjadrali mladi pisatelji na odprto morje življenja samo zato, ker se je naveličalo občinstvo in odvrnilo od teh neplodnih razkrivanj. Saj ne gre zato, da bi dajali potuho ne vem kateri konvencionalni književnosti, ki ponareja značaje, pači strast, sebi prilagaja človeško resnico.

Kakor pravi René Boylesve: »iz vzvišene resnice veje nekaj vzvišenega, in to te dela močnejšega, če ne boljšega.« Tako bi mogli prerokovati dober uspeh pisatelju, ki bo umel zvariti življenje, sprostiti vse njegove sile, ne da bi ga v čemerkoli pohabil ali popačil, in ki bi ga vsega izrazil v močni in zdravi umetnosti, prežeti s tistim življenjskim optimizmom, ki razodeva velike stvaritelje.«

Pa še to-le Massisovo mnenje :

»Po tako lahkih začetkih se iznenada zavé generacija, ki se je književno začela udeještvoovati pred desetimi leti, da o sebi ne bo zapustila — kljub nekaterim več ali manj bleščečim uspehom — nič drugega kot »nepovezano idejo, pripravljeno za razkroj«. Leta minevajo in pisatelji, ki so se pojavili v tem času, so videti že utrujeni in nikakor ne morejo priti k sebi. Kaj bo to idejo na novo povežalo? Posplošila je samo »nebrzdano tekmovanje samoljubnosti in mogočno poželenje po življenju«. Nobena generacija še ni uporabljala v toliki meri privilegijev svoje starosti, golega dejstva svoje mladosti, in ga s toliko vsiljivostjo rinila v ospredje: v vsakem pogledu je bilo dovolj, da si imel manj kot trideset let...

»Na kateri osnovi skupnih vrednosti se bo mogla književno zediniti ta generacija v prihodnjih letih, ko je brez moči resnične edinosti, brez smotra — četudi bi bil le drugega reda — brez vsaj prehodnega sporazuma? Kakšno izkušnjo bo mogla izročiti svojim naslednikom, ki so že nestrpni od brezplodnega vpraševanja, ko pa ni niti skupina, ko nima šole, ko nima doktrinalnega središča? Označba te generacije, zmedenost njene fiziognomije je v tem, da nima kritikov: iz njenih vrst nam ni vstal noben moralist, noben ideolog. Generacija, ki je hotela vse od kraja obnoviti, ni prinesla v književno udeještvovanje niti ene postavke, ki bi bila povsem njena last, v kateri bi skušala označiti sama sebe, sporazumeti se o nekaterih vidikih, o nekaterih zaključkih, ter priklepiti nanje duhove...

»Ugotoviti moramo, da nismo doživeli v poslednjih desetih letih nobene velike polemike, za katero bi bila dala iniciativo nova generacija... Tudi prepirčki, s katerimi so hlinili svoje pokretaštvo, niso nič drugega kakor nadaljevanje predvojnih diskusij: na rovaš nevednosti in pozabljivosti — kaj so neki storili drugega kakor to, da so te diskusije potegnili na svetlo, zato, da potvorijo njih pravilne zaključke, dosežene rezultate; in moral bi biti nevednež ali omejenec, kdor bi se dal prevariti od njihovih sofizmov kakor od njih domnevne novosti... Vse to se je naposled sprevrglo v zastoj, v nazadovanje in oškodovanje kulture, v katerem se je bati, da bo ves napor naših prednikov zasenčen in zgubljen.

»Zdaj se pričenjajo zavedati; in prav k le-tem se obrača mladina kakor k rezervi, pri kateri hoče najti zaslombe. Znova gleda na bližnjo preteklost; brez napačnega sramu priznava, da imajo njene najboljše diskusije svoj izvor v debatah, načetih pred l. 1914...«

Tako pometa Francija s povojnim duhom (pa ne samo starini, tudi mladina sama). Pri nas — morda nismo bili toliko pijani, pa se nam ni treba tako bridko iztreznjevati —?

Silvester Škerl

† ANDREJ KALAN

naš dobri gospod prelat je 3. junija t.l. v ljubljanskem Marijanišču zatisnil svoje trudne oči in odšel po večno plačilo, kakor verujemo po resnicah naše vere.

Njegovo življenje je bilo najtesneje zvezano tudi z Domom in svetom, zakaj Frančišek Lampe je bil Domu in svetu ustanovitelj, Andrej Kalan drugi oče in najboljši prijatelj. Že 1889 je napisal v njem estetsko razpravo: Ali je umetnost sama sebi namen?, sodeloval je nato v njem s svojimi najboljšimi močmi in mu je bil 1915 tudi urednik in kot predsednik Katoliškega tiskovnega društva je skrbel za njegov obstoj in napredek. Dasi je bilo književno delo rajnega predvsem izraz duhovniške vneme in človeške dobrote, je mož širokega obzorja, dobre literarne izobrazbe in okusa poznal potrebo moderne literarne in umetnostne revije in je v času nevarnih nesporazumljenj zastavil za Dom in svet svojo besedo in vpliv ter z zaupanjem odpiral mladini pot naprej. V spisu Ustanovitelj Doma in sveta (DS 1917) je ob spominu na Frančiška Lampeta z gorečim prepričanjem povedal svoje izročilo Domu in svetu.

Pa ne samo Dom in svet, vse Slovenstvo žaluje za možem velikega dela in za nesebičnim mecenom. Njegovo Marijanišče ni bilo samo dom siromakom, ampak pravo zatočišče vede, modrosti in prijateljstva, zakaj ob Andreju Kalanu so se od nekdanj zbirali možje, ki jim je bilo delo za blagostanje in svobodo slovenskega naroda prva skrb. Sam je posegal v javno življenje; ob velikih trenotkih narodne odločitve v svetovni vojni je vnovič stopil v boj za boljšo narodno bodočnost in je do zadnjih dni nosil vse bridkosti svojega preizkušanege ljudstva. Od tuje vlade zastavljan tudi v cerkvenih časteh je poznal samo resnico in svobodo.

V rajnem prelatu Andreju Kalanu je živel pravi plemič kmečke krvi in žlahtnega duha; delal je iz vere v Boga in narod, gospodaril iz svoje neumorne marljivosti in se iz svoje ljubezni vsega razdal, da ni za njim ostalo drugega nego dobra dela.

Zato bo njegov spomin večno med nami.

PREJELI SMO V OCENO

Lavo Čermelj, **Nikola Tesla in razvoj elektrike**. Mladinska Matica v Ljubljani 1933.

Gorazd Kušej, **Sodobna demokracija**, njene teoretične osnove in praktične oblike. Ljubljana, založba Sfinks, Ljubljana 1933.

Pavel Kunaver, **V prepadih**. Mohorjeva knjižnice 56. zv. Celje, Družba sv. Mohorja 1933.

Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Prirodopisni del. Ljubljana, Narodni muzej, 1933.

Ernst Erich Noth, **Najamna kučerina**. Roman, Beograd, Nolit, 1933.

Ivan Vrhovnik, **Ivan Vrhovec**. Doneski k njegovemu življenjepisu in bibliografiji njegovih del. Ljubljana, Muzejsko društvo za Slovenijo, 1933.

Louis Adamič, **Smeh v džungli**. Avtobiografija ameriškega priseljence. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1933.

Elizabeth Barrett-Browning, **Portugalski soneti**. Prevedel dr. Al. Gradnik. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1933.

Filip Uratnik, **Pogledi na družabno in gospodarsko strukturo Slovenije**. Slovenske poti. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1933.

V. Shakespeare, **Hamlet**. Prevel O. Župančič. Shakespeare 8. zv. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1933.

Djela sv. Terezije od Isusa. Sv. 1. Knjiga o životu. Prevel dr. Fran Binički. Duhovna biblioteka. I. Naklada »Istina«, Zagreb, 1933. (Vsebuje lastni opis njenega življenja.)

Časopis za zgodovino in narodopisje. L. XXVIII. Snop. 1. Zgodovinsko društvo v Mariboru, 1933. (Vsebina: V. Burian, Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirk. — Baumgartner E., Kovnici Slovenjgradec in Kamnik v dobi Audecks-Merancev. — Izvestja. — Društveni glasnik.)

Antonio Collalto, **Beneški trojčki**. Komedijska v 4 dejanjih. Poslovenil Niko Kuret. Ljudske igre 3. zv. Misijonska tiskarna, Domžale, 1933.

France Bevk, **Koroški tihotapci**. Igra v 4 dejanjih iz časa bojev za Koroško. Ljudske igre, 4. zv. Misijonska tiskarna, Domžale, 1933.

D. Tadijanović, **Sunce nad oranicama**. Zagreb, 1933.

Tomo Zupan, **Kako Lenka Prešernova svojega brata pesnika popisuje**. Mohorjeva knjižnica 57. Družba sv. Mohorja, Celje, 1933.

Jules Verne, **Dvajset tisoč milj pod morjem**. Ljudska knjižnica 44. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1932.

Ernest Tiran, **Dušica**. Risbe izvršil Srečko Pečar. Fr. Leskovšek, Celje, 1933.